

נצח מסעי

(בדיני ערלה)

א.

הכונה והמחשבה בנטיעת ערלה

1) הרא"ש בהלכות קטנות הלכות ערלה בסימן ב: «אבל אם גטעו למצוה ללולב ולאחריו חייב», המעיו"ט באות מ' כתב: «תמיהני למה יהיה חייב ללולב כיון שאינו רוצה במאכל דמ"ש מלקורות כו' משום דבעץ הלולב עושה בו מצוה מש"ה נעשה הפרי שבאילן עיקר וכונתו אינו כלל לפרי, ודקדקתי בירושלמי ולא מצאתי שהזכיר שם לולב כלל רק אתרוג, וזה לשונו: רב הונא שאל אתרוג שנטעו למצותו מהו שיהא חייב בערלה חזר רב הונא ואמר אתרוג שנטעו למצותו חייב בערלה ולא כן תנינן כו' כמה דתימר גבי שופר יום תרועה יהיה לכם מ"מ וכן שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל מ"מ, מה בינו לבין משמר פירותיו לעצים כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בעצו ברם הכא רוצה הוא בפריו ואינו רוצה בעצו ע"כ, ולא זו דלא נקט כלל לולב אלא אף זו דאדרבה משמע מיניה דלולב רוצה בעצו שאינו חייב בערלה וטעמא דבאתרוג חייב משום שרוצה עכ"פ בפריו, וכך מסיק גמי התם דנוטע זית למנורה שבביה"מ (לאפוקי דחנוכה שאינו ד"ת כדאיתא בירושלמי) הוי דומיא דאתרוג והיינו גמי מה"ט דרוצה הוא בפריו מכל מקום, ותו איכא למשמע גמי מהא דבעי התם מה דמי ליה פירות לאתרוג ומסיק זית למנורה ולמה לא קאמר דקל ללולב דמי ליה, אלא ודאי דאה"נ דלא דמי ליה דמ"ש"ה לא קאמר לולב לפי שהוא בכלל אתרוג למצותו כיון דד' מינין מעכבין זה את זה, זעוד תדע דאילו לולב דינו כמו אתרוג הו"ל לירושלמי להשמיענו רבותא זלימא דקל שנטעו למצותו שחייב בערלה ואתיא אתרוג במכ"ש דהא דקל שאין רוצה בפריו חייב, אתרוג שרוצה בפריו לא כ"ש, אלא ודאי דאה"נ דדוקא הוא אתרוג הוא שחייב אע"פ שנטעו למצותו דמ"מ בפריו הוא רוצה, אבל דקל שנטעו ללולב פטור מן הערלה כיון שרוצה בעצו, ושוב ראיתי שהרמב"ם בפרק עשירי מהל' מעשר שני כתב הנוטע למצוה כגון שנטע אתרוג ללולב או זית למנורה חייב בערלה ע"כ, ואע"פ שאפשר לומר דלא אתי לאפוקי דקל ללולב, אלא דנקט מאי דאיתא בהדיא בירושלמי כדרכו להעתיק דברי הגמרא, מ"מ נ"ל מה שכתבתי ועיין בד"ח».

2) הדי"ח שם אות ו' מביא: «ללולב ולאחריו, וכ"כ הטור כגון לצורך

לולב או אתרוג ואחריו נמשכו האחרונים הש"ע והרמ"י ז"ל, ואינו נראה כלל,

אלא כמ"ש במ"י דדוקא אתרוג ולא לולב, והא דיהיב רמ"י ז"ל טעמא למילתא שאין לאו ועשה נדחין מפני שאר עשין מדנפשיה כתב כן, דהא בירושלמי טעמא משום רוצה בפריו, ובר מן דין וכי מפני כוונת הנוטע היה לנו לומר דעשה דוחה שאין הכוונה היא העשה עצמה וזה מבואר, לכן נראה לי להלכה למעשה דנוטע דקל ללולב שפטור מן הערלה ולשון הרמב"ם מסייעני כמ"ש במ"י.

(3) הדרישה בטויו"ד סי' רצד אות ז מביא: «בירושלמי שם כ' רב הונא שאל אתרוג שנטעו למצותו מהו שיהא חייב בערלה, חזר רב הונא ואמר אתרוג שנטעו למצותו חייב בערלה, מה בינו למשמר פירותיו לעצים כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בעצו, ברם הכא הוא רוצה בפריו ואין רוצה בעצו, ולפי"ז מ"ש את שהוא למאכל חייב, ר"ל אם כונתו על המאכל כגון הכא שכונתו על האתרוג שהוא מאכל חייב, אבל קשה ולפי"ז הטעם א"ש שחייב בנוטע לאתרוג, אבל אם נוטע ללולב שאינו מאכל למה חייב, מ"ש לולב מנוטע לקורות ולסייג (י"א דגם ללולב שם פירי עליו וכדאיתא במדרש דלאתרוג יש טעם וריח וללולב יש טעם ולא ריח, משא"כ ערבה אין לה לא טעם ולא ריח והוא דוחק), וצ"ל שרבינו (הטור) סובר הואיל שהירושלמי מפרש הטעם שלקורות ולסייג פטור, הואיל שגם עיקר האילן הוא לעצים ולסייג כמו לפירות וזהו שאמר כשם שהוא רוצה בפריו כו', אבל אם גטעו ללולב שהוא המיעוט שבאילן כשם שהוא רוצה בפריו כך הוא רוצה בלולבו, דזה אין שייך לומר, לכך כתב רבינו שהוא חייב, וביותר נראה דגם הלובין בכלל פירי אילן הן ונקרא נוטע לפירי כי דעתו על כל מה שגדל על הדקל לולבין ושאר פירות, משא"כ בנוטע עיקר האילן לעצים».

(4) הברכ"י ביו"ד סי' רצד מביא: ט"ז דין כד — לצורך לולב או אתרוג וכו' — «כ"כ הרא"ש והטור ורבינו ירוחם, והרב בית חדש כתב על מ"ש הטור ואם חישב כו' עד או אתרוג הוא לשון הרא"ש ומהירושלמי למדו וכ"כ הרמב"ם פ"י דמעשר שני עכ"ל ואגב ריהטיה כתב כן דבהרמב"ם לא נזכר לולב וגם מהירושלמי מוכח להיפך, וכבר הרב מעדני מלך (מעיו"ט), דרך קשתו על הרא"ש מכח הירושלמי וכל כך החזיק בתמיהתו עד שבלחם חמודות כתב להלכה ולמעשה דנוטע דקל ללולב פטור מערלה, והרב פרישה על מדוכה זו ישב וניחא ליה דגם לולבין בכלל פרי אילן הן ונקרא נוטע לפירי כי דעתו על כל מה שגדל הדקל לולבין ושאר פירות משא"כ בנוטע פרי האילן לעצים עכ"ד ולא ריוה צמאוננו בזה דודאי לא מקרי פרי והרי מאילן ערלה הלובים שהם ראשי הבדים הרכים ודכוותיהו מותרים משום ערלה ולא מיקרו פרי ולא טפל לפרי כמ"ש בריש סי' זה וה"ה לולב של מצוה דמותר מאילן ערלה, וכ"כ הריטב"א בחדושי סוכה דף לה ע"א דגבי הדס ולולב לא שייך תרומה ולא ערלה ששתיהן אינן נוהגים אלא בפירי להכי לא אתניא אלא באתרוג שהוא פרי וזה פשוט מאד עכ"ל, אמור מעתה הנוטע דקל ללולב דוקא הו"ל כנוטע לסייג לעצים ולקורות כיון שהלולב אינו פרי ומותר מערלה, ותו שההכרחיות שהכריח הרב מעדני מלך מהירושלמי חזקים כראי מוצק, ומה שפירש הרב שדה יהשע בדברי הרא"ש אינו מחזור

ושם תמה על הטור ולא זכר שר"י כתב כדברי הטור, ולענין הלכה אף שלא ידענו טעמן של הרא"ש והטור ורי"ו ומר"ן מ"מ מי יקל ראשו להתיר מה שאסרו הם ז"ל בפשיטות".

(5) בחדושי רעק"א בש"ע יו"ד סי' רצד סעיף כד אהא דמביא המחבר שם: "הנוטע לצורך מצוה כגון לצורך לולב או אתרוג חייב" כ'... "ובמעד"מ הקשה דבירושלמי איתא רק כשנוטע לצורך מצות אתרוג, והיינו דנוטע לצורך הפרי ולא לעציו אבל לצורך לולב דנוטע לעציו גם הפרי אין בו משום ערלה, והעלה כן להלכה".

(6) הגאון הרש"ש ז"ל מביא בהגהותיו למס' ערלה לאחר שמביא את ד' הרא"ש והטור כ': "ותמיהני דבשלמא לאתרוג ניחא דכונתו היתה לפרי, וגם לצאת ידי אתרוג צריך שיהא בו היתר אכילה (סוכה ל"ה) לכן שפיר קרינן ביה ונטעתם כל עץ מאכל, אבל לולב עץ בעלמא הוא, ומאי עדיפותיה מנטעו לעצים דפטור, ובירו' ליתא רק אתרוג דמצוה, וכן ברמב"ם בפ"י מה' מע"ש ה"ו, ואגב ראייתי להמפרש רא"פ שכתב דאם בא לאכול אסור משום ערלה, אבל רשאי לצאת בו ושגה מאד דהא בפירוש שנינו בפ' לה"ג דאתרוג של ערלה פסול".

(7) הגאון רבי צבי פסח פראנק זצ"ל ב"כרם ציון—ז" מאריך בטו"ט (מבלי להביא דברי המעי"ט והד"מ) מה הן צדדי הספק באתרוג שנטעו למצותו, ואצי הערתי על זה, ובדברי תבוא תמצית דבריו, ואלו הם דברי שם: "...אם אמנם הד"ג מזכיר בהבלעה את דברי הירושלמי דמרבין מקרא נטיעה למצוה בחיוב ערלה, אבל יתר הדברים שמביא דאם מכוין לשם פרי אף לא לשם אכילה ג"כ מחייב בערלה צריך לענ"ד עוד ביאור והבהרה. לפי הנראה לי לכאורה עיקר חיוב התורה בערלה הוא רק כשהנטיעה היא לשם אכילה ופשטא דקראי משמע הכי, שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל", וא"כ יסוד האיסור הוא האכילה ודרשינן גם איסור הנאה, ויעויין בירושלמי ריש מס' ערלה בדברי ר' יוסי ובדברי ר' יונה, ומשום כך נקיט הרמב"ם בפשיטותו בדקדוק לשון בפיה"מ בפ"ק דערלה: אמר השי"ת ונטעתם כל עץ מאכל לפיכך כשנתכוין בנטיעתו לאכילה או נתחייב בערלה", כמו"כ יש לדקדק מדברי הרמב"ם בפיה"מ בפ"ג דסוכה: "ערלה ות"ט הם בכלל הדברים הטעונים שריפה כו', ולפיכך הוא פסול למאמר הש"י פרי דאילן אינן ראויין לאכילה בשום פנים" אלא לפי"ד הירושלמי מרבין מן "יהיה" נטיעה לשם מצוה, ואעתיק בזה קטע מחדושי על הרמב"ם:

הרמב"ם בפ"ב מה' מעשר ה' א, כ': "אינו חייב להפריש מן התורה אלא הגומר פירותיו לאוכלן לעצמו כו' אינו חייב אלא הגומר תבואתו לאוכלה", על יסוד דברי הרמב"ם הללו מביא המוהרשד"ם בשו"ת סימן קצב לענין אתרוג של טבל: "עוד אני אומר שאפילו היה בזה"ז טבל מן התורה היו יוצאים בו יד"ח, כיון שיהודי כשתותך אתרוג מן האילן אינו חותכו לאכלר אלא לצאת בו י"ח מצוה, ולמדתי זה ממ"ש הרמב"ם אינו חייב להפריש מן התורה אלא הגומר פירותיו לאכלן כו', וא"כ זכינו לדין זה דכיון שזה אינו גומר לאכול אלא למצוה יכול לצאת בו".

ה"אור שמח" בהל' לולב פ"ח ה"ב, מביא את ד' מוהרשד"ם הנ"ל ומעיר על זה כדלהלן: "והנה אם כי הערה נפלאה אמנם מה דפסיקא ליה דאין גומר לאכילה צ"ע טובא מהא שכתב רבינו בפ"י מה' מע"ש "הנוטע למצוה כגון שנטע אתרוג ללולב או זית למנורה חייב בערלה", והוא מדברי הירושלמי, הרי דמיקרי כשהוא נוטע למצותו כנוטע למאכל דכתיב ונטעתם כל עץ מאכל ולא כשנוטע לסייג ולקורה ה"ג הוי כגומר פירות לאכילה". וכבר קדמו להגאון בעל אור שמח ז"ל בקושיא זו, גם הגאון מוהרמב"ח בספרו "כפות תמרים".

כמו"כ מביא הגאון הרגצובי זצ"ל בספרו שו"ת "צפנת פענח" בתשו' רמז: ... "וכה"ג אמרו בירושלמי ערלה פ"א בנטע אילן לאתרוג לצאת בו למצוה חל עליו ערלה משום דהתורה קראה אותו פירי ועיין מ"ש הרמב"ם בפיה"מ דסוכה כו'".

אבל לענ"ד יש להצדיק את הצדיק דמעיקרא מוהרשד"ם, שאם כי האו"ש מביא "והוא מדברי הירושלמי", אבל כפי הנראה יש בירושלמי לגמרי דבר אחר, וז"ל הירושלמי בפ"ק דערלה ה' א: "רב הונא שאל אתרוג שנטעו למצותו מהו שיהא חייב בערלה, חזר רב הונא ואמר אתרוג שנטעו למצוה חייב בערלה, ולא כן תנינן ולקחתם לכם ולא מן המצוה כו' ברם הכא כמה דתימר גבי שופר יום תרועה יהיה לכם מ"מ, וכאן שלש שנים יהיה לכם ערלים מ"מ, אי"כ ישנו רבוי מיוחד כמו גבי שופר או דומיא דמרבין בתו"כ (מובא גם ברמב"ם) מן — תהיה — לרבות הדלקת הנר לגבי שביעית, ומתרבויה הוה מרבין נטיעה לשם מצוה, אבל אין זאת אומרת דנטיעה דמצוה הוי כאכילה, אלא זה גלויא דיהורא דקרא, ומעיקר הדין בעינן נטיעה לשם מאכל, ויעוין ברמב"ם בפיה"מ בפ"ק דערלה, ובפ"ג דסוכה, ודעת הרדב"ז היא דנטיעה לשם רפואה פוטר מן הערלה, וכמו דמביא ה"כפות תמרים", בטעמא דמיד דפלפלין פטורין מן הערלה הוא משום דנאכל על ידי תבלין, לא לשם מאכל גרידא, אלא, כאמור, דדרשינן מרבויה גם על נטיעה של מצוה, דאע"ג דלא כאכילה חשיבא, בכ"ז חייב בערלה ואין לך בו אלא חדושו, ז. א. לגבי ערלה, אבל לא לענין טבל וחיוב תרומות ומעשרות, ומדוקדקים מאד דברי המבי"ט, ב"קריית ספר" (פי' מה' מע"ש) "ונוטע למצות אתרוג וכיוצא בו חייב בערלה ולא תימא יהיה לכם ולא מן המצוה, דאדרבה יהיה לכם מ"מ".

והסברה דמביא הירושלמי "מה בינו למשמר פירותיו לעצים" לחלק בין רוצה בפרי ורוצה בעצו הוא רק נתינת טעם למה לא יהא הרבוי על הכל, אבל זה ברור שמעיקר הדין בעינן נטיעה לשם מאכל אלא מרבויה דרשינן גם על נטיעה לשם מצוה אע"פ דלא כאכילה חשיבה, ואין לך בו אלא חדושו (כאמור לעיל), דוקא לגבי ערלה.

אמנם, כמה ת"ח העירו לי, מכיון דלגבי אתרוג בעינן י"ב היתר אכילה, אי"כ כשנטעו לשם אתרוג הוא ממש כאילו נטעו לשם מאכל, וממילא הוי כגומר פירותיו לאוכלה, אבל לענ"ד לא ניחא לי כל זה, דנתאר לעצמנו אם אחד נטע אילן של אתרוג לסייג ולקורות או אין על האילן שום חיוב ערלה, ואז אם מישהו אחר — לא הנוטע (דאילו הנוטע בעצמו יש מקום לומר

שזח כאילו חזר וחשב למאכל¹) רוצה לאכול את האתרוג שגדל באילן זה שנוטע שלא לשם מאכל ודאי מותר לו לאכול, ממילא נקרא זה — יש בו היתר אכילה — אע"פ שלא נוטע לשם אכילה, זא"כ שפיר יש לומר דאם מישהו חתך אתרוג מן האילן לשם מצוה (אע"פ שהאתרוג יש בו היתר אכילה) נקרא זה שלא גמרו לאכילה ואינו חייב במעשרות כד' מוהרשד"ם.

(8) הדברים הללו שהעירותי על דברי הגרצ"פ זצ"ל יש בהם כדי תשובה להצדיק את הצדיקים דמעיקרא, הטור והמחבר, שפסקו שאין לחלק בין אתרוג ללולב, כי גם לגבי אתרוג גופיה אם לא נטעו לשם מצוה, אלמלי נטעו לשם הנאת הפרי, אבל לא לשם מאכל, לא היה חייב בערלה, דחיוב ערלה הוא רק כשמתכוין לאכילה, ולגבי נטיעה של מצוה הוא רק מיתורא דקרא דדרשי בירושלמי "יהיה לכם מכל מקום"²).

(9) יש לציין כי על פסק הש"ע ביו"ד סי' רצד סעיף כד: "הנוטע לצורך מצוה כגון לצורך לולב או אתרוג חייב" מביא שם הגאון בעל "באר הגולה" את הירושלמי, ובירושלמי הלא אמרו רק באתרוג ולא לולב אע"כ דס"ל להגאון בעל בה"ג זצ"ל שאין הפרש בין אתרוג ללולב, כי עיקר חיוב הערלה בנטיעה של מצוה הוא לא משום כונת הפרי שאם לא לאכילה לא מספיקה הכונה לשם פרי, אלא משום דרשה ורביא כנ"ל.

ב.

ערלה בשל נכרים

(1) בפ"ק דערלה משנה ב': "והנכרי שנטע חייב בערלה" המקור לזה הוא ה"ספרא" בפ' קדושים: "כי תבואו ונטעתם פרט לשנטעו עכו"ם עד שלא באו לארץ יכול שאני מוציא את שנטעו עכו"ם משבאו לארץ ת"ל כל עץ, ויעזיין ב"שנות אליהו" שגריס בספרא: "יכול שאני מוציא את שנטעו עכו"ם משבאו לארץ ת"ל כי תבואו ונטעתם מ"מ" (בחדושי הארכתי בבאור הספרא, ואולי אבוא בזה אח"כ).

(1) ע"י חזו"א ערלה סי' א' סק"א ובי.

(2) לענין הדמיון אינו עולה יפה, שעיקר החיוב הוא בפרי ולא בעץ, וכמ"ש לעיל מהברכ"י דלולב לאו פרי הוא, דהגדרת "פרי" הוא דבר הראוי לאכילה, כמבואר בגמרא (ברכות ל"ו, ב): ה"י רמ"א ממשמע שנאמר וערלתם ערלתו את פריה, איני יודע שעץ מאכל הוא, אלא מה ת"ל עץ מאכל וכו', וע"ז פ"י הרא"ש כלאים פ"א אות י"א: דעץ סרק כיון דאינו פרי וכו', ואין דין ערלה אלא בפרי, והס"ד למעט אתרוג דמצוה הוא ממש"נ ונטעתם כל עץ מאכל שממנו נתמעט לסייג ולקורות, שאעפ"י שהוא פרי מי"מ לא נטעו לשם כך, ובזה הוא שחזר ונתרבה ממש"נ "יהיה". משא"כ זה שאינו פרי ל"ש לרבותו כלל, ולדברי הרהמ"ח שליט"א היה לחייב בערלה גם ההדס והערבה.

ועיקר הקושיא של המעדיי ע"י חזו"א ערלה סי' א' סק"ז, ואשל אברהם ח"יד למסכת ערלה.

- (2) הר"ש מפרש את המשנה — ונכרי שנטע — "בא"י כדדרשינן מדכתיב כל עץ כדפרישית".
- (3) הרמב"ם פ"י "ואמרו נכרי שנטע לישראל בשכירות או בחנם שרצה לטרוח בשבילו מעצמו, אבל אם נטע הנכרי לעצמו וקנה ממנו הישראל אחר כן אינו חייב בערלה".
- (4) הרע"ב ג"כ מפרש כפי פירוש הרמב"ם — והנכרי שנטע — "בשדה של ישראל", אבל בסופ"ג דערלה — ספק ערלה — מפרש הרע"ב: "כגון נכרי שיש לו נטיעות של ערלה בגינתו ובידו פירות ואין ידוע אם משל ערלה אם משל זקנה", וא"כ משמע מזה דס"ל שגם אצל נכרי בשלו יש חיוב ערלה, ויעויין בתויו"ט פ"ק דערלה, משנה ב".
- ולענ"ד נ"ל שאין סתירה בין ד' הרע"ב בפ"ק דערלה לד' הרע"ב בפ"ג דערלה, דהרע"ב על פי רוב אינו מפרש פירוש משלו, אלא לפעמים מפרש כפי פירוש הר"מ, ולפעמים מביא פי' הר"ש, ובפ"ק דערלה מביא פי' הר"מ ובפ"ת דערלה מביא פי' הר"ש.
- (5) התוספתא בפ"ד דתרומות ה' יג: "אבל ערלה וכלאי הכרם שוין לנכרים בארץ ישראל בסוריה ובחר"ל, אלא שר' יהודה אומר אין לנכרי כרם רבעי בסוריא".
- (6) כ' בתשובות הגאונים סי' י"ב: "וששאלתם מי שהיה מוכר פירות בשוק ואומר פירות הללו של ערלה או של עזקה הן, של ג"ר הן, לא אמר כלום, לא נתכוין זה אלא להשביח מקחו, הא לאו הכי חישינן, למימרא דנטיעת גוי נהגא בה ערלה, כך הראוני מן השמים שנטיעת גוי נהגא בה ערלה, שכך שנינו עת באו אבותינו לארץ ומצאו נטוע פטור, נטעו אע"פ שלא כבשו חייב, הנוטע לרבים חייב ור"י פוסק, הנוטע ברה"ר זהגולן שנטע והנכרי שנטע כו' חייב בערלה, ושוב שנו חכמים כל תבואו ונטעתם פרט לשנטע גוי עד שלא באו ישראל לארץ, או יכול שאני מוציא את שנטעו גוים משבאו ישראל לארץ ת"ל כל עץ, מכאן שמענו שנטיעת גוי נוהג בו ערלה" עכ"ל.
- (יש להעיר שמ"חשובות הגאונים" הללו משמע כמו הגירסא הפנימית של התוס' "כל עץ", לא כגרסת הגר"א ז"ל שהבאתי לעיל).
- (7) הרמב"ם בפ"י מה' מעש' ונ"י, ה"ה כ': "עכו"ם שנטע בין לישראל בין לעצמו כו' חייבין בערלה וברבעי" הכ"מ שם על אתר מביא: "ומ"ש ונכרי שנטע בין לישראל בין לעצמו, בפיה"מ כתב רבינו דדוקא בנטע לישראל וכאן חזר בו משום דבכמה דוכתי משמע בנטע העכו"ם לעצמו אסור משום ערלה".
- (8) הטור ביו"ד סי' רצד מביא: "ערלה נוהג בכל מקום ובכל זמן בין בשל נכרי בין בשל ישראל" וכ' ע"ז הב"י: "...ומ"ש שנוהגת אף בשל נכרי כן כתבו שם התו' והרא"ש והר"ן והמרדכי וסמ"ג והביאו כמה ראיות לדבר וכ"כ ר"ש בסוף ערלה וכ"כ הרשב"א בתשו' ח"א תשלד וכתב שיש לזה ראיות גדולות ובצורות וכתב רבינו בס"ס זה נכרי שנטע בין לישראל בין לעצמו חייב וכ"כ הרמב"ם בפ"י מה' מעש', ואע"פ שבפי' המשנה כתב בע"א אין לסמוך אלא מ"ש בחבור".

(יש להעיר דהרשב"א בחדושו לב"ק ס"ט בד"ה וראיתי. הו"ד. בספר
 "מלבושי יו"ט" א. ב. קונטרס "חובת קרקע" בסימן ז, ס"ל דהא דערלה נהגת
 בשל נכרי הוא רק מדרבנן בלבד).

9) הגאון החיד"א זצ"ל מביא בברכ"י יו"ד סי' רצד סעיף ה, וז"ל:
 "...הרדב"ז בתשובות החדשות סי' תקפ"ף כתב דדברי הרמב"ם בפ"י המשנה
 לא יועילו אף לסניף, ושם אתה מוצא להרב שצירף רבינו עובדיא עם סברת
 הר"מ בפירוש המשנה ולא זכר דרבינו עובדיא נמי מחלפא שיטתא והיו דבריו
 סוף פ"ג כדבריו של הרמב"ם בחיבורו, וכבר הרב תו"ט עורר את חניתו על זה
 בפ"ק, ורואה אנכי בתשובות הגאונים והמה בכתובים בכ"י ישן נושן סימן רכת
 דכותב ובפשיטות נמי דנוהג בשל עכו"ם".

את הסתירות שבדברי הרע"ב הנ"ל הסברתי לעיל באות 4.

10) הגאון בעל "משכנות יעקב" יו"ד סי' סד האריך הרבה בזה ומסקנתו
 להקל בערלה של נכרי, ולדעתו אין סתירה בין הרמב"ם בפירושו להרמב"ם
 בחבורו וז"ל: "ולענ"ד י"ל שלא חזר בו וכונתו בין שנטע לעצמו ואח"כ לקח
 ישראל ממנו הכרם וגדל ברשות ישראל כו', אלא ודאי כמ"ש דאיירי שמכר
 אח"כ לישראל וכיון דקיי"ל אין קנין לנכרי בא"י חייב בערלה וברבעי מה"ת,
 אף דבחור"ל אין רבעי נוהג לדעת הרמב"ם".

1) הגר"י הלוי ז"ל מביא בספרו "נטע הארץ" י': "כדי שלא לעשות
 רבינו לחזור אולי נפרש כונת רבינו מה שכ' בפירושו, אבל אם נוטע הנכרי
 זקנה ממנו הישראל אח"כ אינו חייב בערלה היינו דוקא כגון אם קנה הישראל
 מן העכו"ם אחר שלש שנים קמ"ל דאע"ג דהעכו"ם לא נהג בו דין ערלה
 דהא אכל כל הזמן הפירות מ"מ כיון שכבר עבר זמן שלש שנים אינו חייב
 הישראל לנהוג בו דיני ערלה שלש שנים אחרות כו'".

לכאורה אין זה כ"כ ברור, דהא הרשב"א מביא בתשו' ח"א סי' תשצה
 בתוה"ד: "אלא ודאי כל שאין אדם נוהג איסור ערלה בפירות אין עולה לה
 מנין שני ערלה, וזה נראה ברור". (ויעוין בטויו"ד הנדמ"ח ע"י אל המקורות
 בקונטרס "הר צבי" להגרצ"פ פראנק זצ"ל בסי' רצד). אבל אולי יש לומר
 דזה דוקא על אדם מישראל שמחויב באיסור ערלה ולא לגבי נכרי. וביחוד,
 כדיבואר באות שלאחר כך.

12) ולענ"ד יש לומר ג"כ שאין סתירה בין ד' הרמב"ם בפירושו לד'
 הרמב"ם בחבורו לענין "נכרי שנטע" כדלהלן:

כאמור בפרק הקודם חייב הערלה הוא דוקא כשחשב בשעת הנטיעה
 לשם אכילה, וכפי שדייקתי אם חשב לשם הנאת הפרי (לא לשם אכילה) אינה
 מחייבת בערלה, ורק מרבויה דקרא מרבינן נטיעה לשם מצוה, משום כך
 הנטיעה של הנכרי לעצמו אין בה מחשבה לשם אכילה, ואין בנטיעה זו כח
 לאסור את הפירות באיסור ערלה, דומיא דד' הירושלמי ביבמות פרק יג ה' ב':
 "תני ר' הושעיא גוים אין להם מחשבה בין להכשיר בין לתרומה" (ויעוין
 בספרי "וזאת ליהודה" עמודים צב—צג) משא"כ כשהנכרי נוטע עבור הישראל
 או מחשבת הישראל משויא איסור על הפירות.

ומה שמביא הרמב"ם בפ"י מה' מעש' ה' ב, שגם כשהנכרי נוטע לעצמו

חייב בערלה הוא על יסוד דינו בפ"י מה' מלכים ה' י: «בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצות התורה כדי לקבל שכר אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה». ואם כן אם הנכרי רוצה לקיים דין ערלה כהלכתה או חל איסור ערלה על הפירות שנטע באופן הנ"ל.³)

(13) המנ"ח מ' רמו מביא בתוה"ד: «ונ"ל אף לשי' הר"מ בחבורו שעכו"ם חייב בערלה אפי' נטע לעצמו מ"מ נ"ל פשוט דאפי' נוטע בקרקע שלו בא"י מ"מ א"ח הישראלי על פירותיו של ערלה מלקות, כיון דהר"מ פסק בה' תו"מ ובה' שמיטה ויובל ע' בכ"מ דכ"ז דהקרקע ביד העכו"ם יש לו קנין בא"י אך דאם הישראל חוזר ולקחה ממנו (אין לוקין) ולא הוי כבוש יחיד ע"ש א"ב עכו"ם שקנה קרקע בא"י ונטע אילן הו"ל כמו חו"ל וא"ח בערלה רק הל"מ ואין לוקין ע"ז».

על יסוד דברי המנ"ח הנ"ל מביא הגאון מוהרש"ו אברבוך שליט"א בספרו «מעדני ארץ» ה' שביעית בסימן יא סעיף ה': עפ"ז נלענ"ד דבכה"ג לענין ערלה בשל עכו"ם להסוברים דיש קנין לעכו"ם דחשיב כערלת חו"ל כמ"ש המנ"ח במצוה רמו עיי"ש.

ואני בתוך מכתבי להרב הגר"ש אפרתי שליט"א (נדפס בספרי «קובץ על יד» כרך ג—ח, א, עמוד קכא) הבאתי כדלהלן: «ויש אולי מקום לומר דבשנת השביעית לאחר סידור היתר המכירה דהוו הכרמים ברשות נכרי שיש להקל בספק ערלה (ולא מיבעיא אי נימא דהוי הלכות מדינה שיש כמה מגדולי הפוסקים דס"ל כך, כדיבואר להלן)».

לפי כל זה, תמיהני על הרה"ח ר"ח אלבק שבפירושו למשנה «והעכו"ם שנטע», קבע בפירושו בלי שום הערה «בין לישראל, בין לעצמו», וכאמור, אין זה ברור. לפחות לא היה צריך להביא את הפירוש כלל, אלא סתמא — «והעכו"ם שנטע — בלי הוספת דברים».

ג.

ערלה בחו"ל

(1) המשנה אומרת: «חוץ מן הערלה והכלאים» (קדושין פ"ק) ופירש"י —

(3) עיי"ש גירסת הפני"מ, אולם גם לפי הגירסא שלפנינו אין זה אלא במחשבה גרידא משאי"כ מעשה ומחשבתו ניכרת מתוך מעשיו, שהרי עדיף מחינוקות דמייתי לה עלה התם, ובקטן יש להם מעשה כמבואר חולין י"ג: וביצה ל"ד: עפ"י המשניות שהובאו שם (ועי' חולין רש"י ותוס' וניד"ד הוא מעשה גמור, שהרי אינו סטור מערלה אלא ע"י מעשה המוכיח כמבואר ביו"ד רצ"ד סעי' כ"ג, ועי' מנ"ח רמ"ו לענין קטן שנטע לסייג, שר"ל שיהי' חייב בערלה מכיון דאין לו מחשבה, ומה שהרהמ"ח שליט"א רוצה להסביר דברי הרמב"ם המחייב בערלה בנוטע לעצמו מצד «ב"נ שרצה לעשות מצוה וכי" לא סגי בהא, דאם אין כאן חיוב ערלה דמתשבתו לא מצעילה לחייב, הי"ז כאילו בא לנוהג ערלה בנטע לסייג ולקורות או בשנה חמישית, דלי"ש כאן ערלה כלל. העורך

חוץ מן הערלה והכלאים — „ואע"פ שתלויה בארץ נוהגים אף בחו"ל הערלה הלכה כו". המשנה סוף מס' ערלה מביאה: „והערלה הלכה".

(2) התוספתא בסוף ערלה (מובאה גם בקדושין לט) מביאה: רבי אלעזר בר' יוסי אומר משום ר' יוסי בן דורמסקית שאמר משום ר' יוסי הגלילי שאמר משום ר' יוחנן בן נורי שאמר משום ר' אליעזר הגדול אין ערלה בחו"ל. כמדומה לי שעל יסוד ד' התוספתא הללו שמעיקר הדין אינו נוהג ערלה בחו"ל אפילו בודאי, נקבע המנהג שהנהיגו בחו"ל לקיים דיני ערלה וזוהי „הלכתא מדינה" לדברי שמואל, כלשון רש"י, הנהיגוהו הם עליהם בחוצה לארץ.

(3) והנה לכאורה לפי זה הוי זה יותר קיל אפילו מדברי סופרים דבענין — מנהגות — מצינו כמה חלוקים כמו בין „נהגו" לבין „מנהג" כד' הגמ' בערובין סב, ובתענית כו, ב, וכד' הגמ' כתובות ג, ב, ואפילו אי נימא שכונת רש"י בקדושין „הנהיגוהו עליהם", יהא כמו „מנהג", בכ"ז זה יותר קיל מדברי סופרים סתם, מדיני ואסורי דרבנן קבועים, כי כל המצוות של דבריהם אסמכינהו א"לא תסור", או שזה איסור תורה, או אסמכתא לפי השיטות השונות, ואילו מנהגים לפי שיטת רוב הפוסקים הם לא בכלל לא תסור, אלא לכל היותר הם נסמכים אהך קרא של קבלה „שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמך" (כפסחים ג, ב).

(4) ואם כי אף לשי' רש"י לאו דלא תסור הוא מדאורייתא (לא רק אסמכתא) כפי שי' הרמב"ם (כד' רש"י בברכות יט, ב) בכ"ז ישנו הבדל בין ד' רש"י לבין ד' הרמב"ם בענין מנהגות, לפי שי' הרמב"ם בה' ממרים וגם בהקדמתו להי"ד הם נכללים בלאו דלא תסור ואילו שיטת רש"י בסוכה מד, אף מנהג נביאים אינו בכלל לא תסור, ואף לשי' הרמב"ם דגם מנהג ישנו ב"לא תסור", אעפ"כ יש גם לשיטתו הבדל בין תקנה וגזירה לבין מנהג, דאילו על תקנה וגזירה מברכינן כד' הגמ' בשבת ובסוכה, ועל מנהג לא מברכינן, וז"ל הרמב"ם בסוף ה' ברכות: „כל דבר שהוא מנהג אע"פ שמנהג נביאים הוא כגון נטילת ערבה בשביעי של חג, ואין צריך לומר מנהג חכמים כגון קריאת הלל בראשי חדשים ובחולו של מועד בפסח אין מברכין עליו".

(5) לפי כל זה ערלה בחו"ל לד' שמואל יותר קיל מאשר תרו"מ בשנער שזוהי „תקנת נביאים" ואפילו מאשר בארץ עמון ומואב ומצרים שזוהי „תקנת חכמים ראשונים" וידוע ההפרש הגדול בין תקנה למנהג כאמור לעיל, וכדמבואר ביתר אריכות בספרי „וזאת ליהודה" עמוד פה, במאמרי „זכר למצות הקהל", וכמו דאין מברכין על מנהג יש עוד הפרש, גם לענין „מכת מרדות", שהעובר על דברי חכמים חייב מכת מרדות, כלשון הה"מ רפ"א מה' שבת ה"ג: „ומ"ש והעושה אותה בזדון מכין אותו מכת מרדות, הוא מפני שעובר על לא תעשה של דבריהם בדבר שיש לו עיקר מן התורה והוא בן מרדות", וכן מובא ב"שיטה

(4) עיי' משיב בסי „ארץ חמדה" עמ' קי"ט וקכ"א שלפ"ו בערלה לפסק הלכה נקטינן איי"ק.

לא נודע למי" — על מס' קדושין — דהנ"מ אם ערלה בחו"ל הוי הלל"מ או הלכתא מדינה דאי נימא דהוי הלכות מדינה אין לוקין מ"מ, ואסור למקרי ליה עבריינא, ומשום כך מדייק שפיר רש"י בקדושין לט, א, ד"ה ספק לי "לקוט שלא בפני שיהיה ספק אצלי ואנא איכול ובערלה קאי" דייק דוקא אערלה אבל לא אכלאים אם כי היא מדברי סופרים, דסו"ס כלאים בחו"ל יותר חמור מערלה בחו"ל לדי' שמואל, וכן משמע מד' הגמ' שם בקדושין לט, "בחו"ל נמי גזרי בהו רבנן" א"כ כלאים הוי גזירה דרבנן, אבל מה שתמוה כי הרא"ש בהלכות קטנות ה' ערלה מביא "וכלאים הלכות מדינה", ותמעיו"ט מביא על זה "והיינו מד"ס דמנהג נמי כמו מד"ס היא".

ויעוין מאירי בקדושין לט, "פי' יורד ישראל ולקוט מן הכלאים ומספק זנות לחברו", ופליג אד' רש"י שהבאנו לעיל ד"ה — ספק לי — "לקוט שלא בפני שיהיה ספק אצלי ואנא איכול ובערלה קאי".

אגב, ב"העמק שאלה" להגאון הנצי"ב זצ"ל בהקדמה שנקראה "קדמת העמק" — בעמוד 6 — מובא: "ובקדושין ד' לו, חוץ מן הערלה ומן הכלאים דהלכתא גמירי לה, והרי לשמואל אינו אלא הלכות מדינה כדאיתא שם ד' לח". יש להעיר: מה ששמואל אומר "הלכתא מדינה" זה אינו "הלכתא גמירי לה דמובא בדף לו, אלא מד' המשנה בסוף מס' ערלה המובא בקדושין לח, ב, "הערלה הלכה", ומאי היא הלכה, יש ביה פלוגתא דשמואל ור' יוחנן, ומאי דאמרו בדף לו — הלכתא גמירי לה — מביא הרש"ש בהגהותיו כדלהלן: לא קאי אלא על הערלה וכריו"ח לקמן כו"י יעו"ש. הפנ"י מביא בפסחים כה, דלמ"ד ערלה בחו"ל אסור רק מהלכות מדינה דהיינו מנהג שרי לחולה שאין בו סכנה, (ראה בשו"ת מהר"ם שיק ח' או"ח סי' רמא).

[הערה: ארשה לעצמי להוסיף בזה כמה דברים בעניני תקנה ומנהג, יש לשי' הרמב"ם עוד הבדל בין תקנות גזירות והלכות סופרים לבין מנהגות, גם לענין אין ב"ד יכול לבטל וכו', דלגבי מנהג לא נקטינן את הכלל הזה דאין ב"ד כו' דאפילו שי' הרמב"ם רק כשלא בטל הטעם אבל כשבטל הטעם אף לשי' הרמב"ם ל"א את הכלל של אין ב"ד כו' ואולי א"צ אף ב"ד יותר קטן, אלא אין צריך כל מנין אחר להתירו (ובחדושי הארכתי בזה).

כן יש להעיר דהגאון הנצי"ב זצ"ל מביא ב"העמק שאלה" פ' ויקהל, שאילתא סז דאף לשי' הרמב"ם דס"ל דאין מברכין על מנהג "מכ"מ מודה שאין בזה משום ברכה לבטלה ורשות מיהא הוי", ומביא שם עוד: "וזוהי דעת הר"ת בערוכין אהא דאיתא בתענית כה, ב, יחיד לא יתחיל בברכה ואם יתחיל לברך ברי"ח אקב"ו יגמור ברכת יהללוך, ולכאורה תמוה, מי שאכל שום וריחו גודף כו', אלא שאין בזה משום ברכה לבטלה".

ולענין יש להעיר, אם אמנם ד' ר"ת היא שעל מנהג יש רשות לברך זהו מפני שלשיטתו גם נשים מברכות עמ"ע שהז"ג אע"פ שהן פטורות מלקיימן, יתר על כן הר"ת לשיטתו דאמנהג ג"כ מברכין יעוין תו' סוכה מד, ב, משא"כ לשי' הרמב"ם דנשים אינן מברכות עמ"ע שהז"ג, בודאי שאין לומר שרשות לברך על מנהג, ובפירוש מביא הרמב"ם בסוף ה' ברכות בתוך ההלכה שאין

מברכין על מנהג כדלהלן: „וכן כל דבר שיסתפק לך אם טעון ברכה אם לא עושין אותו בלי ברכה ולעולם יזהר אדם בברכה שאינה צריכה כו'” ובחדושי בעניני ברכות הארכתי בזה“].

כל זה לדברי שמואל אבל ריו"ח פליג עליה ואומר דערלה בחו"ל הוי הלכה למשה מסיני.

6) אבל אפילו אם ערלה הוי הלכה למשה מסיני ג"כ ספק ערלה בחו"ל מותר, אפילו אם נחליט שהלמ"ס הוי דאורייתא (מה שיש עוד לדון בזה) לפי שכך נאמרה הלכה, כלשון תלמודא דילן בקדושין לט, א, „אל אימא כך נאמר מספיקא מותר ודאה אסור“, ובירושלמי ערלה פ"ג ה"ז, נאמר כך: „אמר בשעה שנתנה הלכה כך נתנה“.

7) בזה אנסה לפרט דעות הפוסקים להכריע להלכה בענין ערלה בחו"ל לענין הפלוגתא דשמואל ור' יוחנן:

א.

ערלה בחו"ל הלכה למשה מסיני:

1) השאלות בפ' קדושים — שאילתא ק: „וכי היכי דנהגא. ערלה בארץ הכי נמי נהגא בחוצה לארץ, הלכתא גמירי לה דאר"א אר"י ערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני“.

2) הרמב"ם בפיה"מ בסוף מס' ערלה מביא: „אבל איסור הערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני והוא ענין אמרם הלכה“ וכן הוא מביא בפיה"מ בפ"ק דקדושין: „וכבר בארנו בסוף מסכת ערלה שאיסור הערלה בחו"ל הלכה למשה מסיני“, וכמו"כ הוא מביא בהי"ד בפ"י מה' מא"ס ה"י: „אבל איסור ערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני“.

3) הרא"ש בהלכות קטנות הלכות ערלה מביא: „ונראה דהלכה כר' יוחנן דקיי"ל הלכה כר' יוחנן לגבי שמואל ועוד מתני' מסייע ליה לר' יוחנן“ זכפיה"ג גם דעת הרי"ף כך, ויעוין ב"י בטויו"ד סי' רצד.

4) הרע"ב בערלה ובקדושין מביא „הערלה הלל"מ“.

5) הגר"א „בפירוש הארוך“ בסוף ערלה מביא: „...אבל מסקנת הגמ' היא הלכה למשה מסיני“.

6) הרשב"ץ בפירושו „זוהר הרקיע“ על ספר „האזהרות — לרשב"ג“ באזהרות ל"ת צא אות לה ... ואיסורו נוהג בחוצה לארץ מהלכה למשה מסיני כו'“.

7) הטור ביו"ד סי' רצד מביא: „...אלא שבא"י הוא מן התורה ובח"ל הלכה למשה מסיני“.

8) המחבר בש"ע יו"ד סי' רצד סעיף ח: „...אלא שבא"י היא מן התורה ובחוצה לארץ הלכה למשה מסיני“.

9) הגאון בעל הח"א מביא במשפטי צדק: „...מ"מ הלל"מ דערלה אסור אפילו בחו"ל“.

ב.

ערלה בחו"ל הלכות מדינה

- (1) רש"י בקדושין לו — הערלה בחו"ל — "מדברי סופרים" ז. א. "הלכות מדינה" ויעוין ברא"ש הלכות קטנות ברא"ש הלכות ערלה, בד"ח שם. וכן ב"ענינים למשפט" — ברכות ב (להרב הגר"י אריאלי) על ד' רש"י הנ"ל.
- (2) בשלטי הגבורים" בפ"ק דקדושין כ' בשם הריא"ז וז"ל: "פירות ערלה בא"י אסורין מה"ת כו' בחו"ל ודאן אסורים מדברי סופרים וספיקן מותר לכתחילה". קא סתים הריא"ז כד' שמואל, ויש לציין שאע"פ שלד' שמואל זה רק מנהג בכ"ז נקראו "דברי סופרים".
- (3) הרשב"א בתשו' ח"ד סי' רצב מביא ג"כ שבחו"ל הערלה "הלכתא מדינה" כשמואל, ויש לציין שגם הוא קורא לזה "דברי סופרים".
- (4) רבנו ירוחם בנתיב כב ת.א. סימן יט, ג"כ מביא שערלה בחו"ל "הלכתא מדינה".

(5) המהרש"ל בהערותיו לטויו"ד (הנדפס ב"אל המקורות") ח. בה' ערלה סי' רצד מביא: — בד"א בא"י — "נ"ב פי' משום חומרא דא"י חשבינן ליה הכל כפירות, ובח"ל מאחר שערלה דרבנן לא חשבינן הכל כפירות אלא האביונות שהם עיקר הפרי".

(6) הפרישה בטויו"ד רצד אות ז, מביא ג"כ כנ"ל: "...משום חומרא דא"י חשבינן הכל כפירות ובח"ל מאחר דערלה דרבנן לא חשבינן הכל כפירות אלא אביונות שהן עיקר הפירות".

(7) כן מביא הט"ז ביו"ד סי' רצד סק"ג אות ג: "דלשום חומרא דא"י חשבינן לכל כפירי ובח"ל מאחר דערלה דרבנן לא חשבינן הכל כפירות אלא אביונות שהן עיקר הפירות".

לפי כל הנ"ל יש להעיר שב"אנציקלופדיה תלמודית" כרך ב, ערך "ארץ ישראל" עמוד רכא מביא "ובחו"ל הוא דין מיוחד מהלכה למשה מסיני" ולא הזכיר כלל שיש כמה פוסקים דס"ל דבחו"ל הוי ערלה רק "הלכתא מדינה".

ד.

בעניני הלכה למשה מסיני

מענין לענין באותו ענין אביא בזה פרטים אחדים בדיני הלכה למשה מסיני ומהם הגוגעים במיוחד לדיני ערלה:

(1) הרמב"ם בפיה"מ בכלים פי"ז משנה יב, מביא בתוה"ד: "...עם השורש אשר בידינו שכל השיעורים הלכה למשה מסיני לפי שכל מה שלא התבאר בלשון התורה יקרא מדברי סופרים, ואע"פ שהדברים הן הלכה למשה מסיני כו' יעוי"ש".

ויעוין בסה"מ להרמב"ם שורש ב, ובדברי הרמב"ן והמגילת אסתר שם.

(2) הטור ביו"ד בסי' רצד מביא: "...ובחו"ל הלכה למשה מסיני הלכך בא"י ספיקה אסור ובחו"ל ספיקה מותר, משמעות הדברים כפשוטם, שהיתר

הספק הוא מפני שזהו ספק הל"מ שקיי"ל לקולא, אבל כדיובא להלן ה"י והפרישה מעירים על זה.

(3) ה"י מביא שם על דברי הטור: "ומ"ש רבינו הלכך בא"י ספיקה אסור ובחול"ל ספיקה מותר אינו מכוון דמשמע דמשום דאינה אלא הל"מ ספיקה מותר והא ודאי ליתא דשאר הל"מ ספיקן נמי אסור, וכן משמע בהדיא מדאקשי ליה כי אמר דערלה בחול"ל הל"מ מדתניא דספק ערלה בחול"ל מותר דאלמא בכל דוכתא הל"מ ספיקה אסור, וכן משמע נמי מדשני ליה אימור כך נאמרה ספיקה מותר, כל' אין ה"נ דבכל דוכתי הל"מ ספיקה אסור, והכא שאני דכך נאמרה ספיקה מותר ואפשר היה להגיה ולומר דהלכה היה כתוב בספרי רבינו והסופרים טעו וכתבו — הלכך — במקום — הלכה — כו' "יעוי"ש.

(4) הפרישה שם אות כ, מביא: "הלכך בא"י ספיקה אסור פירוש הואיל שבא"י הוא מן התורה לכך ספיקה אסור אבל מ"ש ובחול"ל ספיקה מותר זה אינו מטעם הל"מ דהא קיי"ל בכל הל"מ דספיקו אסור, אלא שבהל"מ כך קבלו ממש מסיני שספיקו מותר, כדאיתא בגמרא, וכתב ב"י דאפשר היה להגיה הלכה במקום הלכך אלא שאם כן לא הו"ל להזכיר דבא"י ספיקה אסור דאין ענין להלכה למשה מסיני עכ"ל, ואי משום הא לא אריא דנוכל לומר דהו"א דאף בדאורייתא ספיקה מותר כיון דהל"מ דספיקו מותר לכך הוצרך שכן הלכה דוקא בחול"ל ספיקו מותר ובא"י ספיקו אסור, ויעוין ב"ח שם על אתר. [וכן משמע מד' הר"ן בקדושין שם].

(5) ה"חות יאיר" בתשו' קצה מביא כדלהלן: "ובטויו"ד סי' רצד דספק ערלה בחול"ל מותר מפני שהוא רק הל"מ בח"ל, והשיג עליו ה"י מגמ' ערוכה ש"ס קדושין דל"ט דאין הפרש בין הל"מ לנכתב בפירוש, ונ"ל דהטור ס"ל נהי דודאי דין הל"מ כדין הכתוב והוא מדאורייתא ומ"מ קי"ל גבי ספק כמו דאמרינן למכריעין בקידושין גבי שאר אברים ואעפ"י דבהיא לא ק"ל כאותן מכריעין כמ"ש הרי"ף הביאו הרא"ש מ"מ נלמד מיני' מיהא סברא להקל ושאני התם דיש טעם כמ"ש הרי"ף והרא"ש, וממקום שבאו להקשות על הטור משם לקח דבריו מדמקשה בש"ס אי ודאי אסור היכי מזלזלינן בספיקא ולא אמר היאך שרינן ש"מ דל"ק ליה רק על מ"ש ולוקט דאם הוא הל"מ לא מזלזלינן ביה כולי האי לכן גם הטור לא התיר זה".

(6) בכ"ז מפשטות לשון הגמ' "אשתומם כשעה חדא א"ל אימא כך נאמר ספיקא מותר ודאה אסור" משמע שיסוד היתר הספק הוא מפני שכך היתה ההלכה מיוחדת לגבי ערלה שרק ודאי אסור אבל ספק מותר, ביותר, יש לדייק זה מלשון הירושלמי סוף מס' ערלה: "רבי יוחנן אמר הלכה למשה מסיני, רבי יסא בעי קומי רבי יוחנן הלכה למשה ואת אמר הכין אמר בשעה שנתנה הלכה כך נתנה, אמר אילו לא סלקית לארץ ישראל אלא לשמוע דבר זה די".

וכן יש לדייק מלשון הרמב"ם בפ"ו מה' מא"ס ה"י: "אבל איסור ערלה בחול"ל הלכה למשה מסיני שודאי הערלה בחוצה לארץ אסורה וספיקה מותר", משמע ברור שאותה ההלכה אוסרת את הודאי ופוטרת את הספק לא משום כללא דהל"מ ספק להקל.

(7) הנו"ב מהדו"ת חיו"ד סי' קמו מדייק מלשון הרמב"ם והר"ש בפיה"מ מקואות פ"י משנה ז', ובחבור הי"ד בפ"ח מה' מקואות ה"ו: "דדוקא דבר שעיקרו מן התורה ושיעורו הלל"מ אמרינן בספיקו להחמיר" "והרי דבר שעיקר הל"מ אין ספיקו להחמיר".

(א) הרמב"ם והר"ש במקואות פ"י מ. ז. מביאים בדיוק אותו הלשון: "שכל דבר שעיקרו מן התורה ושיעורו מדברי סופרים ספיקו טמא".
(ב) הרמב"ם בחבורו בפ"ח מה' מקואות ה"ו כ': "וכל שעיקרו מן התורה אע"פ ששיעורו הלכה ספק שיעורו להחמיר".

ויעוין בספר "באר יצחק" להגאון ר' יצחק אלחנן זצ"ל בחיו"ד תשו' א, שמפלפל בארוכה בד' הנו"ב הנ"ל ורוצה לדחות את דבריו בכמה ראיות, ובעיקר הוא מנמק שם שכל עיקר דברי הרמב"ם והר"ש שם הוא לענין טומאה — ספק טומאה ברה"י — יעו"ש"ה, ואם כי לא לי הדבר להכריע וביחוד לעת זקנה שכחותי רפו ואור עיני גם הם אין אתי במדה הרצויה, אבל, לפום ריהטא, יש לדקדק בלשון, שאם כי לפי לשונות הרמב"ם והר"ש במשנה הנ"ל, שמדייקים אע"פ ששיעורו מד"ס ספיקו טמא, יש מקום לומר שזה רק לענין טומאה אבל לפי לשון הרמב"ם בחבורו הנ"ל "ספיקו להחמיר" משמע בכל מילי, ועוד מלשונו "אע"פ ששיעורו הלכה" שפיר מדייק הנו"ב "והרי דבר שעיקרו הלכה למשה מסיני אין ספיקו להחמיר".

(8) יש לדון בהלל"מ לגבי ערלה, אם זה נקרא דבר שעיקרו הוא הלכה למשה מסיני, או שזה נקרא עיקר דבר תורה:

(א) מלשון הרמב"ם גופה יש לדייק דס"ל דההלכה של ערלת חו"ל היא לא קשורה עם הכתוב בתורה אלא הילכתא גמירי לה בפני עצמה, וז"ל הרמב"ם בפ"י בהל' מא"ס ה' טו: "נראה לי שאין דין נטע רבעי נוהג בחוצה לארץ אלא אוכל פירות שנה רביעית בלא פדיון כלל שלא אמרו אלא הערלה", ואם נאמר שההלכה של ערלה בחו"ל עיקרה דבר תורה, ונסמכה אקרא הנאמר לגבי ערלה, נימא דה"ה לגבי רבעי, אבל אם הילכתא גמירא לה לחודה או ההלכה היא רק אערלה, אבל לא ארבעי.

(ב) הרמב"ם בסה"מ מ' קצב מביא: "ואיסור אכילת ערלה בחו"ל הלל"מ אמנם לשון התורה בארץ ישראל לבד", משמע מזה דהלכה בערלת חו"ל היא הלכה בפני עצמה בלי קשר לקרא של תורה (כד' הנוב"י).

(ג) גם החינוך במצוה רמו מביא כד' הרמב"ם בסה"מ הנ"ל ומוסיף "לפי שבתורה נאמר בפירוש כי תבואו אל הארץ ונטעתם דמשמע דוקא בארץ".

(ד) השאלות בקדושים — שאילתא ק — מביא: "וכי היכי דנהגא ערלה בארץ הכי נהגא בחוצה לארץ הילכתא גמירי לה, דאמר רבי אסי אמר ר' יוחנן ערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני, אלא מאי וכי תבואו דכתיב גבי ערלה זמן ביאה מיהו בארץ ישראל בין ספיקה בין ודאי אסור בחוצה לארץ ספיקה מותר וודא אסור".

ואם כי מפשטות דברי השאלות נראה שאין להלכה של ערלת חו"ל שייכות למה שכתוב בתורה, דמה שנאמר כי תבואו אל הארץ מבעי לדרשה אחריתי, בכ"ז נחלקו גדולי המחברים בכונת השאלות הנ"ל.

(1) הגאון בעל „שיבת ציון“ מביא בסי' מד. כדלהלן: „כמו דשיעורין הוי הלל"מ שיש לה יחס עם התורה דההלכה באה לפרש מה שנאמר בתורה ולכן ספיקא לחומרא, כן בערלת חו"ל שנאמר בתורה כי תבואו אל הארץ דגם היא מצוה התלויה בקרקע ואיכא בספק כשנאמר כי תבואו אל הארץ הכונה שיהי' מצוה התלויה בארץ ואינו נוהג בחו"ל או נימא דלא בא למעט חו"ל אלא להורות שמצות ערלה אינה מתחלת כ"א לאחר ירושה וישיבה, וע"ז נאמרה הלל"מ לפרש דגם בחו"ל נוהג דין ערלה וכונת הכתוב שמצות ערלה אינה מתחלת כ"א לאחר ירושה וישיבה וא"כ ערלה בחו"ל עיקרה מה"ת דהא עיקר דין ערלה נאמר בפירוש בתורה כו' יעו"ש.

והגר"מ קליערס זצ"ל מוסיף בספרו „תורת הארץ“ פרק ט דף קפה א: „והשאלות פ' קדושים כ' וז"ל וכי היכי דנהגא ערלה בארץ הכי נהגא בחו"ל הילכתא גמירי לה דאר"א אר"י ערלה בחו"ל הלמ"מ אלא מאי וכי תבואו דכתיב גבי ערלה זמן ביאה מיהו באר"י בין ספיקא בין ודאי אסור בחו"ל ספיקא מותר ודאה אסור עכ"ל ומדבריו מבואר דסובר דההלכה כאן באה לבאר מה שכתוב בתורה כי תבואו אל הארץ אין הכונה דרק באר"י נוהג ערלה רק הכונה דחייב ערלה מתחלת משעה שבאו לארץ וכמ"ש ה"שיבת ציון“.

(2) הגר"י הלוי זצ"ל מביא בספרו „נטע הארץ“ כלל כו, עמודי קכו—קכז כדלהלן: „ויש רוצים לומר דערלה בחו"ל גמי הו"ל הלכה למשה מסיני שעיקרו מה"ת דהלכה באה לפרש מה שנאמר בתורה כי תבואו, ומביאים ראי' מדברי השאלות פ' קדושים שכתב: וכי היכי דנהגא ערלה בארץ הכי נהגא ערלה בחו"ל הילכתא גמירי לה דאר"א אר"י ערלה בחו"ל. הלמ"מ אלא מאי וכי תבואו דכתיב גבי ערלה זמן ביאה, מיהו באר"י בין ספיקא בין ודאי אסור בחו"ל ספיקא מותר ודאה אסור — עכ"ל. אין דבריו מוכיחים על ערלה שהיא עיקר מה"ת משום דכוונתו רק לומר שאין סתירה מהלכה בחו"ל על מ"ש בתורה כי תבואו לא ללמד דרק בא"י חייבין בערלה ולא בחו"ל אלא התורה לא אמרה כי תבואו למעט ח"ל אלא ללמד מאימתי מתחילין להתנהג בערלה מכי תבואו בארצכם דאל"כ הרי מפורש בתורה דערלה אינו נוהג בח"ל, ואיך יכולה הלכה לבוא ולעקר מ"ש בתורה כדאשכחן לענין איסור דרבנן בכה"ג כמ"ש הט"ז ביו"ד סי' קיז סק"א דאין כח ביד חכמים לאסור דבר שפירשה התורה בפירוש להיתר וכ"ש שלא יתכן שתאמר הלכה למשה מסיני לסתור מ"ש בתורה מפורש להיפך, אבל איסור ערלה בחו"ל אין לו שום קשר עם האיסור תורה שבא"י, איסור תורה בא"י לחוד ואיסור ערלה בחו"ל מהלכה לחוד“.

(9) הש"ך ביו"ד סי' רצד ס"ק יט — ובחוצה לארץ מותר — דאע"פ שהוא הל"מ ובכל הל"מ קי"ל ספיקא אסור כמו בשל תורה מ"מ הל"מ שבכאן כך נאמרה שספיקו יהא מותר הכי אמרינן בש"ס“.

(10) הט"ז שם מביא בערך כדברי הש"ך, אלא שהוא מוסיף לחדש „...ע"כ נראה דבאמת לא נאמר בפירוש דבר זה בהל"מ דספיקא מותר כו' / אלא דמוכרח לומר כן דאל"כ יש קושיא גדולה למה הוצרך השי"ת לומר בא"י בפסוק איסור ערלה ובח"ל הל"מ ולמה לו פסוק בא"י כו' אלא ודאי דבזה

גילה לנו הוא יתברך דיש בזה חילוק דין דהיינו בחו"ל קיל בספיקה כו"י יעו"ש.

יש להעיר שהתינוך מביא שלא כד' הט"ז וז"ל בסי' רמו: ...ובענין איסור ערלה קבלנו כי בפירוש נאמר למשה כשהוא ספיקא מותר".
 (11) הגאון ר' ברוך מרדכי ליפשיץ זצ"ל מביא בספרו "ברית יעקב" על אהע"ז ח. ב. בתשו' ב. כדלהלן (לאחר שמאריך לסתור את ד' הנו"ב הנ"ל):
 "...לכן נראה דהתוספתא שהביא הרמב"ם זהר"ש כזית מן הנבלה וכעדשה מן השרץ ספק יש בו כשיעור ספק אין בו כשיעור ספיקו טמא דכל דבר שעיקרו מן התורה ושעורו מדברי סופרים דהוא הלכה למשה מסיני ספיקא להחמיר, לא דאתי למעוטי דכל שאין עיקרו מדת רק הלכה למשה מסיני ספיקא לקולא בכל דוכתי, אלא דאתי למעוטי ערלה מחוץ-לארץ דהוי ג"כ הלכתא למשה מסיני, משום דכל הלכה למשה מסיני כמחיצין וחציצין ושיעורין דהוי הלכה למשה מסיני לפרש דיני התורה וכן בנגעים ואהליות כו' וכן בגזירות כו' וכן הא דבחטאות מתות כו', ניתנה הלכה למשה מסיני לפרש מה שעיקרו בדבר תורה, אבל בערלה בחו"ל דכתיב כי תבואו אל הארץ א"כ מהכתוב מוכח דאין ערלה בחוץ לארץ אלא מצד הלכה למשה מסיני נוהג ערלה בחוץ לארץ הוי ספיקו לקולא, דהכא עיקרו מהלכה למשה מסיני".

(12) ואעתיק בזה קטע מתשובה המובאה בספר "ראשית בכורים" להגאון מוה"ר בצלאל הכהן זצ"ל מוילנא בדף כג, ...וע"ש מש"כ (שו"ת שיבת ציון מח) גבי ערלה בדבר הספק שכי' הרשב"א ז"ל מהתוספתא אם צריך להיות בגושיהן כדי להתיות ג שנים וז"ל א"כ עכ"פ מידי ספיקא דדינא לא נפקא והדריגו לכללין דספיקו מותר עכ"ל ע"ש, וא"כ ה"נ בכל ספק בהלל"מ למעשה בזה, אלא דלמש"ש להקל עוד בערלה אפי' בספק שהוא חסרון ידיעה דק"ל בעלמא זלא הוי ספק כלל כמבואר בכללי ס"ס ואפ"ה כתב שם דנראה לי שהוא מותר בערלה מהא דאמר לוי לשמואל בקדושין שם "ספק לי ואנא איכול" ע"ש, וכ"כ עוד מד' אביו הגאון ז"ל שכי' בצל"ח ברכות לו דלד' הרמב"ם ז"ל צ"ל דאפי' ברוב איסור הו"ל כספק ערלה בחו"ל דמותר ע"ש, דלפ"ז הרי נסתור לגמרי כל עיקר היסוד שכי' האחרונים ז"ל בדעת הרמב"ם והטור ז"ל הנז' דמהך סוגיא דקדושין לט הנ"ל נפקא להו דבכל הל"מ אזליגו בספיקו להקל, שהרי עכ"פ, אף אם אנו באין לדון כל ספק בהל"מ כדין ספק דרבנן דייניגו ליה כמו בערלה בחו"ל וכמ"ש, שהרי עכ"פ אם אנו באין לדון כל ספק בהלכה למ"מ כדין ספק דרבנן, מ"מ הרי אי אפשר עכ"פ להקל אף בספק שהוא חסרון ידיעה דאף בדרבנן קי"ל דלא חשבינן ליה לשום ספק כלל, וכ"ש שאין להקל במקום שיש רוב ומיעוט היתר דודאי אף בכל איסור דרבנן בעלמא קי"ל דאזליגו בתר רובא להחמיר, וע"כ צ"ל דרק בערלה לבד הוא דמקיליגו הכי אפי' בכה"ג משום דכך נאמרה הלכה למ"מ בהדיא להקל בספיקא ואפילו בכה"ג, וא"כ שוב אין ראיה מכאן להקל בכל ספק בעלמא בכל דבר שהוא הלמ"מ, דרק בערלה לבד הוא דנאמרה הלכה כך בהדיא, וכמ"ש הבי"י ז"ל ואכ"מ להאריך".
 (13) ההבדל לדינא בין אי נימא דההלכה של ערלת חו"ל באה לפרש אי היא דבר בפני עצמו, מלבד מה שהוכרתי לעיל לענין רבעי, אציין בזה

מה שמביא הגר"מ קליערס ז"ל מספרו "תורת הארץ" פ"ט אות ה, דף קפת"א ...אבל אם נאמר דההלכה היא דבר בפני עצמו והכתוב מיירי באר"י י"ל דכמה דינים שנוהגים בערלת א"י אינם נוהגים בערלת חו"ל כמ"ש הצ"ח בברכות (לו ע"ב) דבחז"ל אין אסור השומר של פרי בערלה דלא שמענו מההלכה אלא ערלה אבל שומר של ערלה לא שמענו כו' יעו"י"ש.

כן מביא שם עוד כדלהלן: "ויש עוד נ"מ בזה דאם נאמר דההלכה כאן לא באה לבאר מה שכתוב בתורה, וערלה בחז"ל היא רק מהלמ"מ חל ע"ז שבועה דהלמ"מ לא הוי אפילו כעשה רק איסורא בעלמא מה"ת, כדמבואר בגמ' בנזיר כה דאמרינן אי מהילכתא הו"א הילכתא ואי אקרביה לא ליחייב עליי ולא כלום קמ"ל קרא דאי מקריב לי' קאי עליי בעשה זא"כ חל שבועה על הלמ"מ כיון דלא כתיב מפורש בתורה כו' וה"ה בהלמ"מ דאינו מפורש בתורה דלא הוי אלא איסורא בעלמא דאין עונשין ע"ז חל שבועה ע"ז".

יש להעיר ע"ז דאין זה עדיין ברור, יש הסוברים אחרת, ח"ל הרמב"ם בסה"מ בשורש ב, גבי — הלכה היא בנזיר — "ובמס' נזיר אמרו במדיר אדם את בנו בנזיר ואיתמר עלה בשלמא לר' יוחנן דאמר הלכה היא בנזיר להכי מגלח ועביד הקפה כו' הנה מכאן שההלכה מדאורייתא ואתי עשה דאורייתא דחיי את ל"ת המפורש בתורה".

כן מביא ב"מגילת אסתר" בסה"מ מל"ת סט: "ומה שאומר עוד כי איסור הכניסה ששנינו במס' דכלים הוי דרבנן אני אומר שהוא מן התורה, ומה שהתירו להכנס שם בעל מום משום מצות ערבה, הוא לפי שמצות ערבה במקדש היא הלכה למשה מסיני כדאיתא בגמרא, ואם כן אתי עשה דערבה דחיי לאו דבעל מום". (ובחדושי הארכתי בזה).

14) כן יש עוד נ"מ: לענין שריפת ערלה בחז"ל אי נימא דההלכה באה לפרש, יש דין שריפה גם בחז"ל, ואי נימא דההלכה היא דבר בפני עצמה אין טעונה שריפה כפי שיתבאר לקמן לענין חיוב שריפה בכלל, ויעוין תורת הארץ דף קצא, ב.

ה.

בדין שריפת ערלה

1) המשנה בסוף תמורה מביאה "ואלו הן הנשרפין כו' והערלה וכלאי הכרם" רש"י מפרש — כלאי הכרם — "פן תקדש המלאה וגומר פן תוקד אש וערלה מכלאים גמרה".

2) הרמב"ם בפ"ט מה' פסולי המוקדשין ה"י מביא "אלו הן הנשרפים כו' והערלה וכלאי הכרם".

3) החת"ס תשו' רפו מביא בתוה"ד: "...והנה כתבתי במ"א דלא מצאתי בש"ס שמחויב אדם לשרוף ערלה, ורמב"ם נמי לא מייחתי ליה במקומו כלל אלא בה' פסוה"מ דרך אגב, אשר מזה נ"ל מעולם לא נצטווה לבער ערלה מן העולם אלא שאסור בהנאה וסגי ליה בשריפה להתיר אפרן לאפוקי בב"ח דלא סגי בהכי, אבל שיהיה מצוה להדר לשורפו לא מצאתי, וכן לא ראיתי

- מעולם מרבתי ששורפם רק הניחו וירקבו כו' אבל אין מצוה בשריפה כו'".
- (4) הרש"ש בסוף תמורה מביא ג"כ "דערלה וכה"כ אין מצותן מה"ת בשריפה דשריפה דידהו לא כתבה תורה בלשון חיוב רק פן תוקדש עיי"ש.
- (5) בתמורה דף לג מובאים שני תוספות בזאח"ז שכמעט סתראי גינתו:
 א) ד"ה — אלו הן הנשרפין ערלה וכלאי הכרם — "צריך עיון בשלמא בכלאי הכרם דהא כתיבי פן תקדש המלאה פן תוקד אש, אלא ערלה צריך עיון טעמא מאי בשריפה ופירש"י משום דאתקש לכלאי הכרם".
- ב) ד"ה — הנשרפים אפרן מותר והנקברין עפרן אסור — "צריך עיון טעמא מאי ואומר מורי הרמ"ר דנשרפין כיון שצוה הכתוב לשורפן כו'".
- (6) התו' בחולין קטו א, ד"ה — פן תקדש פן תוקד אש — "וא"ת והא איצטריך לאשמועינן דמצותו בשריפה כו'".
- (7) התוס' בסוכה ל"ה, א, ד"ה — לפי שאין בו היתר אכילה — בתוה"ד: "וא"ת אתרוג של ערלה תיפוק ליה דמיכתת שיעוריה דמצותו בשריפה דקחשיב ליה בתמורה פרק בתרא בהדי נשרפין כו' ואפשר דאפי' מדאורייתא הוא ערלה בשריפה דילפינן לה מכלאי הכרם דכתיב בה פן תקדש ודרשינן פן תוקד אש כו'".
- (8) הגרש"י הילמן זצ"ל (חותנו של הגרי"א הרצוג זצ"ל) מביא בספרו "אור הישר" — על מס' תמורה בסוף — כדלהלן: תוד"ה — אלו הן הנשרפין ערלה וכה"כ כו' — "אלא ערלה צריך עיון טעמא מאי בשריפה ופירש"י משום דאתקש לכלאי הכרם" ע"כ, "ודבריהם צריכים באיר לענ"ד, ראשונה מה חידשו כמה שהביאו לדברי רש"י שלפנינו במשנתנו, ואחרי שגם הם ראו והביאו לדברי רש"י מה שייך הא דכתבו בלשון צריך עיון, הרי לפירש"י אין בה מקום עיון כלל, ואי לא ס"ל להתו' כדעת רש"י הנ"ל לדחות דבריו.
- ולכן נלענ"ד דבזה אולו התו' לטעמייהו בפ' לולב הגזול דל"ה ע"א ד"ה לפי שכתבו זו"ל, ואפשר דאפילו מדאורייתא הוא ערלה בשריפה דילפינן לה מכלאי הכרם דכתיב בה פן תוקדש ודרשינן פן תוקד אש ע"ש, ולפי"ז ניחא דלפ"מ דספוקי מספקא להו שם בזה, שפיר כתבו בלשון וצ"ע, ולפ"מ דגם לדידהו מידי ספיקא לא נפקא, אולי הוא מדאורייתא משום דילפינן לה מכה"כ כדכתבו התם, לכן הביאו לדברי רש"י כנלענ"ד".
- (9) על ד' התו' בסוכה הנ"ל, מציין הגרעק"א זצ"ל בגליון הש"ס: "עיי' חולין דף קטו ע"ב ד"ה כלאי הכרם" בודאי כונתו על הא דמובא שם בתוס' "דמצותו בשריפה" ולא בלשון — אפשר — כדמובא בתו' סוכה.
- והנה לכאורה, אין להקשות מד' תו' א' על השני ביחוד בשני מקומות, וראה במהרש"א לפסחים כו, א, על תוס' ד"ה — עד שיהא בו כו' — שכתב בזה"ל: "ואין זה חימא שחתו' כתבו כן במקום אחד ובמקו"א לא כתבו כן שכן דרכם בכמה מקומות". והגאון החיד"א כ' בספרו שה"ג ח"ב אות ת — ערך תוספות — "אין להקשות מתו' שבמסכתא זו לתו' שבמסכת אחרייתא אלא כאשר שני המקומות הם בשם ר"י או בשם ר"ת וכיוצא, אבל כששני המקומות הם בסתם אין להקשות, דאין מופת חותך דמחבר אחד חיבר תו' השני מקומות אמנם כששני המקומות הם בתו' מסכת אחת, אז היא קושיא וטעונה תירוץ

זוה פשוט" (ויעוין בספר „הנותן בים דרך" — להגרי"ל מימון דף כב).
 בכ"ז אולי בהמשך דברינו יתורצו שני התו' הנ"ל בלי שום סתירה.
 (10) לעיל באות 3 הבאתי את ד' החת"ס ובתוה"ד הוא כ' „ורמב"ם נמי
 לא מייתי ליה במקומו כלל אלא בה' פסוה"מ דרך אגב", ולכאורה זה לא מובן.
 הלא במקומו בפט"ז מה' מא"ס ה' כז מביא: „הערלה וכלאי הכרם דין הפירות
 שלהן שישרפו, והמשקין שלהן יקברו מפני שאין אפשר לשרוף המשקין", והכס"מ
 מביא את המקור את המשנה בסוף תמורה הנ"ל. והרדב"ז מביא ביתר פירוט:
 „שלהי תמורה במשנה כו', וא"ת בשלמא כלאי הכרם דכתיב פן תוקד אש אלא
 ערלה מנין שהיא בשריפה, כתב רש"י וערלה מכלאים גמרה דאיתקש לכלאי
 הכרם".

(11) הגר"מ קליערס זצ"ל בספרו „תורת הארץ" פ"ח אות י, מביא
 את דברי הרש"ש הנז"ל באות 4, ומעיר ע"ז: „ולדבריו תקשה למה כתבה
 התורה כלל פן תוקדש דאם לאוסרן בהנאה הו"ל לכתוב לא יאכל דלכ"ע משמע
 איסור הנאה כו' — יעו"ש".

כן שם בפ"ט אות לד מביא שם את דברי החת"ס חיו"ד סי' רפו הנז"ל
 באות 3, ומעיר ע"ז: „והדבר פלא שלא הזכיר כלל את ד' התו' בסוכה ובחולין
 שכ' בפירוש דכלאי הכרם וערלה מצותן בשריפה כו', ויש להעיר שהגהמ"ח
 הנ"ל לא ציין לד' התו' בתמורה לג ד"ה הגשרפין, ששם יותר מבואר שהמצוה
 בשריפה כלשונם שם: „כיון שצוה הכתוב לשורפן".

(12) הגאון מוהר"א מסוכטשוב זצ"ל מביא בספרו „אבני נזר" חאו"ח
 סי' תפט בתוה"ד כדלהלן: „...סעיף ה, דפסול משום דמיכתת שיעוריי, ולפי
 דברי החת"ס דערלה וכלאי הכרם אין חובה לשורפם רק שאסור בהנאה עד
 שישרפנו אזי יהיו אפרו מותר, א"כ אינו עומד לשרוף ול"א מיכתת כו' — יעו"ש 5)
 בהמשך דברינו אולי געיר ע"ד הגאון הסוכצובי זצ"ל הנ"ל.

(13) והנה מצאתי הגדרה נכונה בענין זה בחזו"ר הגאון הרגצובי זצ"ל
 „שו"ת צפנת פענח" תשו' רטז, וז"ל: „הנה עיקר גדר שריפה דערלה לא הוי
 מצד מצוה כמו קדשים; עי' תו' ע"ז ד' מח ע"ב, מה דהקשו למה לשרוף יטע
 אותם, חזינן דס"ל דלא הוי גדר מצוה, עי' תו' ב"ק ד' עו ע"א שכ' דאסור

(5) לענין התוס' לשיטתם אולי בסוף תמורה (ל"ג: ד"ה הנשרפין) שפירשו הטעם
 דנשרפים אפרם מותר „דנשרפין כיון שצוה הכתוב לשורפן אחר שעשה כאילו געשית מצוה
 וכו' כיון שנעשית מצוה הלך איסוריה", ואם איתא כהחת"ס שאין כאן מצוה, למה היא
 אפרם מותר, ואי משום דאליה למה נאמר „סו תוקדש", א"כ נילף מכאן לכל הנקברים,
 שאם נשרפו אפרם מותר, כיון דלא תלי בנעשית מצוה.

אכן עי' לקמן הערה ז' שהכרחנו דמצות השריפה דערלה היא חובת גברא ולא חובת
 החפצא והוא רק דין על הבעלים, ואולי זאת הכונה של הריטב"א שהובא לקמן בדברי
 הרהמ"ח (אות 16) „ושל ערלה אינו בחיוב", יל"ע אם היא מותר לו להפקיר הערלה ולסלק
 מעצמו המצוה, וכנראה מקושת התוס' דאסור לו לעשות זאת דאל"כ הרי י"ל דכה"ג אין
 דין כיתותי מיכתת שיעוריי, וצע"ב.

לבטל שלא ישרוף, אך באמת נ"מ כך דגבי קדשים המצוה הוא לשרוף, ולגבי ערלה המצוה שיהא שרוף, וכן בחמץ מבואר בירושלמי פ"ב דשבת ופ"ב דפסחים דלמ"ד דיליף מנותר הוי מצוה לשרוף, ולמ"ד שם רבי ס"ל כדר"י דבשריפה, רק לא משום מצות שריפה רק שיהא שרוף, ונ"מ דלמ"ד דעצם שריפה מצוה אסור לשרוף בערב שבת סמוך לערב שיהא נשרף בערב, ולמ"ד רק שיהא נשרף לא איכפת לן, ולכך רש"י קדושין ד' לח ע"א כתב שם גבי כלאים משום כקודש לא משום תקדש כמסקנא דקדושין ד' נו דנ"מ אם כלאים צריך לשרוף או שיהא שרוף, אבל ערלת חו"ל זה דין פרטי בפ"ע, ע"י ברכות ד' לו דמבואר שם דוורק, הזינן דא"צ שריפה, ובירושלמי ערלה פ"ט גבי פגי של רבעי דאמר דקוברין אותם

(14) על פי הגדרה זו כמעט שהכל בא על סדרו ומקומו.

ויש להוסיף הסבר: כי לא מצינו בספרי מוני המצוות (לכה"פ לאלה שתח"י, סה"מ להרמב"ם, ס' האזהרות לרס"ג, וס' האזהרות לרשב"ג) שימנו מצו"ע לשרוף ערלה דומיא דשריפת קדשים וכן הרמב"ם בחבורו מונה למצו"ע לשרוף קדשים, לשרוף נותר, אבל ערלה וכה"כ מביא רק דרך אגב בענין הנשרפין אבל לא מצו"ע בשריפתן (וטעות הדפוס הוא או פליטת הקולמוס בספר „נטע הארץ“ להגר"י הלוי זצ"ל שמביא שם בהלכה כד עמוד קיט „כדי לקיים מצות שריפה“) אין זה קיום מצות שריפה כמו בקדשים, אלא קיום דין המוטל שהערלה תשרף, ולפי זה מדוקדקת יפה לשונו של הרמב"ם בה' מא"ס: „הערלה וכלאי הכרם דין הפירות שלהן שישרפו“. כלומר, המצוה שתהא הערלה שרופה.

(15) והתח"ס אומר שדרך אגב מובאה הלכה זו בה' פסוה"מ מפני שקחשיב שם ברשימת הנשרפין שבתוכן כאלה שיש חיוב מצוה לשרוף אותם, ויש לטעות שגם ערלה וכה"כ כך, אבל אם נתבונן ונדייק בלשון הרמב"ם גם בה' פסוה"מ, נראה שכדרכו, קבע גם בתוך הלכה זו מדור מיוחד לערלה וכה"כ, להראות שחלוקים הם בדיניהם.

(16) הגאון הנצי"ב זצ"ל בהע"ש בפ' מצורע שאילתא פת, אות יו, מעתיק את לשון הריטב"א בחי' לסוכה וז"ל „ומשו"ה תני' במתניתין כל אחד באנפי נפשי' דהיינו של אשירה ושל עיר הנדחת חייב בשריפה, ושל ערלה אינו בחיוב אלא עומד לכך וא"א ליהנות בשריפתו“, והנצי"ב ז"ל מוסיף לבאר בחצאי דבוע „ר"ל שאין בו מ"ע שישרף דעיקר שריפה דערלה נ"ל מכלה"כ, ובכלה"כ כתוב בלשון פן תוקדש אש ולא בלשון מ"ע כעכו"ז“.

(17) ולפי זה אולי יש מקום לישוב את הלשון בתו' סוכה לה הנ"ל לפרש, דהא „דקחשיב ליה בתמורה פרק בתרא בהדי נשרפין כו'“, אין זאת אומרת מצוה לשרוף, „ואפשר, דאפי' מדאורייתא היא ערלה בשריפה“ כלומר, שהמצוה היא — הדין שתהא שרופה, „דילפינן לה מכלה"כ דכתיב בה פן תקדש“, הכונה דלא כתיב בלשון צווי, כהערת הריטב"א, וכדמביא הרש"ש.

(6) לכאורה לקושיטם אין גפ"מ מזה, דאף אם נימא שהמצוה שיהא שרוף עכ"פ

ה"ז עומד לכן, ואמאי לא נימא כתותי מכתת.

18) על יסוד דברי הגאון הרגצובי זצ"ל הנ"ל שאין מצוה לשרוף ערלה, אלא צריך שתהא שרופה, יש לעניד להסיר את הסתירה שמצאו רבים בדברי הגר"א זצ"ל: א) בביאורו לאר"ח סי' תרמט ציון כח כתב: «אלא כיון דלית בה היתר אכילה או דין ממון כתותי מיכתת שיעוריה שהן מהנשרפין סוף תמורה כו'» יעו"ש, ואלו בבאורו לאה"ע סי' קכד ציון ב, מביא בתוך הדברים: «...אע"פ דכתותי כו' הא לא מצינו בש"ס שאמרו כתותי אלא באותן שצריכין לבער כגון ע"ז ולכן הצריכו בסוכה לה, א, טעם אחר לערלה אע"ג שמצותו בשריפה כמ"ש המפרשים כו'» יעו"ש.

אבל לפי ד' תשובת הגר"י רוזין ז"ל הנ"ל, אין סתירה כלל, כי גם הגר"א זצ"ל סובר דאין מצוה לשרוף ערלה, אלא צריך שיהא שרוף, אבל לגבי אתרוג דהוא גוף המצוה וגדל באיסור, ואין בו לא היתר אכילה ולא דין ממון וצריך שיהא שרוף «מן הנשרפין», וכדאסברה הרמב"ם בפיה"מ בסוכה «דכיון דאינו ראוי לאכילה בשום פנים לא הוי פירי». ואם כן יש בזה משום כתותי מיכתת שיעוריה ז), אבל לגבי גט דהנייר אין זה גוף המצוה, אלא כעין חנאי, זיותר נכון, גורם ומכשיר למצוה, ואין זה מצוה לשרוף «שצריכין לבער כמו ע"ז, אלא רק «מצותו בשריפה», לא — מצוה לשרוף — ל"א בזה — כתותי מיכתת שיעוריה.

ולפי"ז אודא הערת הגאון מסוכטשוב זצ"ל.

1.

אתרוג של ערלה שנתערב

א) אתרוג של ערלה שנתערב עם אתרוג הכשר אם יוצא בזה אחר זה, דברו זנו"ג בזה הרבה מגדולי האחרונים והמחברים, ידידי הרב הגאון ר' עובדי' יוסף שליט"א מביא חקירה זו בספרו «יביע אומר» ח. ב. תשו' לג, ומביא דברי כמה אחרונים בענין זה, ואעתיק בזה מה שהשבתי לו (נדפסה בספרי «עלי עין» עמודים לט—מב).

7) אי"כ מה זה שכי' הגר"א «ולכן הצריכו בסוכה ל"ה א, טעם אחר לערלה אע"ג שמצותו בשריפה כמש"כ המפרשים ושלא כדעת התוס' שם וכו'», הרי באתרוג אמרינן כתותי מיכתת, וצדקו התוס' בדבריהם.

ומהגר"א גראה שמחלק בכיוון הפוך מהצפנת פענח, דבע"ז וכיו"ב המצוה שיהא מבוער ושרוף ומשוי"כ באה מצות השריפה — בכדי לבערה. משא"כ בערלה המצוה אינה בביעורו ושיהא שרוף, אלא מעשה השריפה היא המצוה, ואשר ע"כ, לפי הסברו, ל"א בזה כתותי מיכתת. והסבר זה נכון מאד בהגיון, ואשר לסתירה בדברי הגר"א, הענין פשוט מאד לעניד, שבהלי' לולב בא לבאר דעת המחבר בשו"ע שפסק לפסול בכל ז' הימים, זהסביר דנוקט כהני דמפרשי הגמ' מצד כתותי מיכתת, אכן באהע"ז גילה ד"ע שנטה לאלה המפרשים (כעה"מ וסייעתו) שמפרשים הגמרא בטעם הפסול דערלה מצד היתר אכילה ודיו ממון ואינו פסול אלא ביום א'.

(1) ...לא נחית לברר השאלה אם זה בארץ או בחו"ל, ולגבי חו"ל מלבד המו"מ של "הלכות מדינה", או "הלמ"מ", שיש הרבה מגדולי הראשונים כמו הרשב"א הרי"ז ורבנו ירוחם דסברי דזהו הלכות מדינה, נו"נ מרן הרב זצ"ל בספרו "משפט כהן" — תשו' א' לענין ודאי ערלה ומסיק לאחר מו"מ רחב כדלהלן: "בהא נחתינן ובהא סלקינן שיש לסמוך ע"ד הש"ג והמ"א להכשיר באתרוג של ערלה בחו"ל עכ"פ בשעת הדחק, כי אפילו לד' הפוסקים דערלה בחו"ל הלמ"מ, אבל כך נאמרה הלכה דספיקה מותר" יעו"ש"ה.

(2) כן לא הזכיר אם האתרוג הוא של גוי, ג"כ יש סברה לקולא להתיר בשל נכרי, ואע"פ דמובא בכס"מ שעל הרמב"ם ובב"י שעל הטור, דהרמב"ם חזר בחבורו מאשר כתב בפירושו ויש לסמוך על החבור, בכ"ז הגאון בעל "משכנות יעקב", חיו"ד סי' סד, מסיק, להקל בערלה של נכרי, ולדעתי אין סתירה בין הרמב"ם בפירושו להרמב"ם בחבורו, אמנם בספר "מלבושי יו"ט, משיג על דברי המשכנ"י, אבל יש להעיר שבספר "מלבושי יו"ט" עצמו בקונטרס "חובת קרקע", סי' ז, מביא הרשב"א בחרושיו לב"ק דס"ל דהא דערלה נוהגת בשל נכרי הוא רק מדרבנן לכה, וא"כ בכגו"ז בודאי ובודאי סד"ר לקולא ויש בו היתר אכילה מקרי.

(3) בנוגע לאר"י יש כמה צדדים לקולא וגם לחומרא בנוגע לספק, המל"מ בפ"י מה' מא"ס ה' יא, מביא שגם ערלה הוי בזה"ז מדרבנן, וכן הוא ד' הצ"ח ותפא"י והמנ"ח בפ' קדושים, ובספר "משפט כהן" א, עמוד ה, ושם בתשו' ט, עמוד יט מביא: "...ויפה כתב כתר" דמצרפינן ג"כ דעת האחרונים דס"ל דבה"ז גם ערלה בא"י היא רק מהלכה, וי"ל גם לדין ספיקא לקולא", וב"מבוא" לספרו "שבת הארץ", כלל ח, מביא בתוה"ד "...שאין לחלק בין לישן ללישן, וכיון שנמצאו לשונות שמשמעם הוא ודאי אחר ירושה וישיבה, שלאחר כיבוש זחילוק, אין לחלק בין השוים, והוא הדין נמי לגבי ביאת כולם, שאין לחלק, ומדמינן תרומה לחלה, וה"ה למעשרות, וה"ה לערלה, ויש לומר שהוא הדין לכל מצוות התלויות בארץ".

(4) אם נאמר דערלה בזה"ז הוי דרבנן, יש שני גדרים בדין ה"דרבנן" של מצוות התלויות בארץ בזה"ז — שי' רש"י "דבטלה קדושת הארץ, והוי לה דין חו"ל ממש, ולגבי חו"ל אתינן למחלוקת של שמואל ור"י אי ערלה הוי "הלכות מדינה" או "הלכה למשה מסיני" ואם זוהי "הלכות מדינה", הוי זה יותר קיל מ"כלאים" דהוי "דברי סופרים", כי "הלכות מדינה" זה לא יותר ממנהג, כלשון רש"י שם בקדושין, וה"מנהג" לשי' רוב הפוסקים אינו בכלל "לא תסור", ואפילו לא אסמכינהו אלאו דלא תסור, אלא לכל היותר הם נסמכים אהך קרא של קבלה "שמע בני מוסר אביך ואל תטוש תורת אמן" (בפסחים נ. ב.) ואפילו הוי הלמ"מ ג"כ כך אמרה הלכה שספיקה מותר".

(5) יש מקום לומר שיסוד המנהג של ערלה בחו"ל — הלכות מדינה — הוא במקום ד' התוספתא בסוף ערלה (מובא בקדושין לט) "רבי אלעזר בר' יוסי אומר משום ר' יוסי בן דורמסקית שאמר משום רבי יוסי הגלילי, שאמר משום ר' יוחנן בן גורי, שאמר משום רבי אליעזר הגדול אין ערלה בחו"ל", וכן מובא בשיטה — קדושין — לא נודע למי, שאי נימא דערלה הלכות מדינה

אין על העובר חיוב מכת מרדות ואי נימא הלל"מ מכין מכת מרדות. (6) יותר חמור בענין זה אי נימא שהקדושה לא בטלה וה"דרבנן" הוא משום שחסר התנאי של "כל יושביה — וביאת כלכם", ואלו הם הדברים שיצאו מפי הפוסק האחרון בהלכות אר"י מרן הרב זצ"ל בספרו "משפט כהן" תשו' יב, ... ופשוט, דאע"ג דמסיים שם המל"מ דגבי ערלה שכך נאמרה הלכה ספיקא מותר, גם בא"י בזה"ז ג"כ הכי, אין כונתו שתהא נוהגת שם הקולא דספק ערלה יותר משאר ספד"ר, משום שבחז"ל כך נאמרה ההלכה וקולותיה, אבל בארץ ישראל, אפילו אם נאמר שנשארה רק ההלכה, מ"מ כללות חיוב דרבנן שעל כל המצוות הנוהגות בארץ שדקדקו בהם הרבה גם לגבי דמאי וספיקותיו הרי היא נוהגת ג"כ עכ"פ בא"י מדרבנן גם לגבי ערלה, אבל נניח שנחמיר לגבי ספק ערלה בא"י ולא נתירם באכילה, מ"מ בנידון דידן שכלפי שמיא גליא, קשה לומר שזה מקרי אין בו היתר אכילה, והוי זה דומיא למה שהעירו בספר "בנין עולם" וגם בספר "ראשית בכורים", דלמה אמרינן דיוצאין באזרוג של מתנה ע"מ להחזיר, הא אין בו היתר אכילה, דא"א לו לאכול (ויעוין בשו"ת הריב"ש סימן ב), ומכיון שאסור באכילה רק משום ספיקא דרבנן, ואפילו לגבי דאורייתא לשי' הסוברים דספק תורה ג"כ אסור רק מדרבנן, יש נח"לקת בד' התו' וגם בהר"ן לענין ד' המשנה "לא קיימת מצות סוכה מימך" צ"ב יוצאים את המצוה של תורה או לא.

(7) מצד אחר יש מקום להחמיר כשי' הפוסקים דערלה בא"י אף בזה"ז הוי מה"ת משום טעם אחר לגמרי, דאילו לפי הלמוד מן "לכם" דבעינן היתר אכילה א"ב זה רק בנוגע ליום הראשון (לפי הכלל דכל מאי דכתיב לפני יום הראשון זה מעכב רק ביום הראשון) אבל ישנם עוד טעמים לאסור אתרוג של ערלה:

א. משום כיתותי מיכתת שיעוריה, אמנם בענין — כותותי מיכתת כו' — לגבי ערלה רבינו הגר"א זצ"ל סותר את עצמו בשני מקומות, יעוין ביאורו לאו"ח סי' תרמט, ציון כח, ובביאורו לאה"ע סי' קכד, ציון ב.

ב. ד' הרמב"ם הפ' לזה"ג דמכיון דאינן ראוין לאכילה בשום פנים לא הוי פירי וקרא כתוב "פרי עץ הדר", ומכיון דל"ה פירי אין יוצאין בו אף בשאר הימים (ויש לי להאריך בענין זה)

הערה: בדבר הסתירה בבאורי הגר"א יעוין במאמרי שלפני זה "בדיני שריפת ערלה".

(ב) ועתה אביא בזה דברי גדולי האחרונים והמתברים זצ"ל:

(1) בספר "קהלת יעקב" (למהריט"א) תוס' דרבנן אות ס' סי' רלג, מובא: "נסתפקתי בהיא דאמרינן בפ' לזה"ג דבעינן אתרוג הראוי לאכילה דלכם הראוי לאכילתכם, דרשינן לכ"ע, ומש"ה אתרוג של ערלה ושל ת"ט פסול יעו"ש, אם נתערב אתרוג א' מאלו שאינם ראויים לאכילה באתרוג כשר הראוי לאכילה ואינו ניכר מי מב' הכשר אם יוצא י"ח אם יטול ב' בזאח"ז דממ"נ יוצא בכשר שבהם דאע"ג דלא ידע באיזה מהם יוצא מ"מ לית לן בה דקמי שמיא גלי מי הוא הכשר והראוי לאכילה מידי דהוה למ"ש הפוסקים לענין תפילין דר"ת ורש"י דיניח ב' בזאח"ז ויוצא ממ"נ, וכ"כ לענין נתינת ב' גיטין שאם יפרש

בפירוש המגרש בכשר שבב' ש"ד או"ד שאני הכא דעיקר הפיסול הוא משום דבעינן ראוי לאכילה וליכא, וא"כ כיון דמה"ת אסור לאכלם מספק דהא אפילו לדי' הר"מ דס"ל בעלמא דספק דאורייתא לחומרא אינו אלא מדרבנן, מ"מ בהקבע איסורא הוי דאורייתא, (דומיא דחתיכה אחת מב' חתיכות) וה"ה הכא דכיון דהוקבע איסורא דבודאי א' מהם אסור באכילה הרי ב' אסורים באכילה מה"ת ובב' לא קרינן בהו לכם הראוי לאכילתכם כו'".

והנה הוא מביא שם גם ראיי' מד' תשו' הר"ן נא, לענין נדר שחל מספק דהוי כודאי, ומרבה לפלפל שם ואינו מכריע להלכה וכפיה"ג דעתו לחומרא. (2) בספר "חקרי לב" (חזון) ח. א. יו"ד סי' צו, מביא ג"כ את הספק של המהריט"א ומפלפל בדבריו ודוחה את ד' תשו' הר"ן, ולאח"כ הוא כ' : "...ומיהו לספק זה לדידי עדיין יש להשיב שי"ל דדוקא גבי פסח דאכילת פסח מצוה אלא דאינו מעכב, כיון דגלי דבעינן דהזריקה יהיה ראוי לאכול אמרינן כל שאין סופו לאכול אף דקמי שמיא גליא פסול כיון דאכילת פסח מצוה כי לא קפיד אי לא אכל אינו אלא אי נעשית זריקה ע"מ לאכול ולא כשאינו ראוי לאכול בשעת זריקה, אבל גבי אתרוג דאין מצוה באכילת אתרוג וכי מיעט לאין בו היתר אכילה אינו אלא דכל דאסור מאיס הוא לגבי מצוה, וכל דקמי שמיא גלי דאחד מהם אין בו איסור כלל אה"ג דשפיר דמי ויצא ידי חובתו.

והנ"ל דעיקר ספק זה הוא בעית הש"ס בערובין דל"ו שאמרו היו לפניו ב' ככרות אחת טמאה ואחת טהורה ואמר עירבו לי בטהורה בכל מקום שהוא וכו', ואסיק הש"ס בין לר"מ ור' יוסי בעינן סעודה הראויה מבע"י וליכא כו', והרי עירוב דינו כאתרוג דבעי דבר הראוי לאכילה כו' ואי בעירוב דרבנן פשיט ליה דאינו עירוב מכש"כ גבי אתרוג נמי דלא יצא".

(3) בספר "רב פעלים" ח"א תשו' לה להגאון ר' יוסף חיים זצ"ל מבגדד מביא בתוה"ד : "והנה אנא עבדא נ"ל להביא ראיי' בס"ד מגמ' דיבמות ד' מא, ב, דתניא הספיקות חולצות ולא מתיבמות כו' ומתריך הגמ' הא נמי חשיב ראויה ליבום, והיינו אם יבוא אליהו זכור לטוב ויאמר דהא קדיש הרי זו בת חליצה ויבום ע"ש כו'".

ולפי"ז נראה דספק הגאון מוהריט"א הנ"ז הוא דומה להך דינא דקידש שתי אחיות כו' וגם לגבי דידן אם יבוא אליהו זכור לטוב ויאמר דהא קדיש הוה ידעינן לה והיתה מתיבמת.

וע"כ ה"ה בנידון הספק הנז' אם יבוא אליהו שזה אתרוג הכשר הוה ראוי לאכילה ואכיל ליה וזו ראייה ברורה שאין עליה תשובה ונכונה היא בעוה"י.

(4) בספר "זית רענן" להגאון מקוטנא זצ"ל ח. ב. בחאו"ח סי' ז' מביא שם תשובה לרב מפורסם בענינים שונים — "מספ"ל באתרוג של ערלה שנתערב חד בהד בכשר אם יוצא בשניהם, כיון דצריך לשרוף שניהם או דאמרינן דקמי שמיא גליא, ורוצה לפשוט מתוך שהקשו דל"ל טעמא דמיכתת שיעוריה תיפוק ליה משום מהב"ע, הא איכא נפקותא בזה האופן דמשום מהב"ע ליכא, כיון שאין רוצה לצאת בהפסול, ומשום כתותי מכ"ש איכא, אלא ודאי דגם הטעם דכתמ"ש ליכא בכה"ג, וגם מש"ס גיטין ס' השולח גבי כהנת שנתערב וכו'".

דאמרינן אילו אתי אליהו, ולפענ"ד נראה דבזה אינו יוצא י"ח דזה דמי לדברי תשו' הר"ן סי' נא, כיון דנדר חל מספק וספיקא דאורייתא לחומרא מהני ג"כ לענין שאלה אפי' לקולא דמאי נפקותא אם חל מחמת דאי או מחמת ספק כיון דמדינא חייל, ומכ"ש בזה כיון דבעינן שיעורא בשעה שהוא יוצא ידי חובתו, וכיון דמדינא עומדים לשריפה שניהם יחד ואין רשאי להשהותם עד שיתברר הדבר כו' וכן ביבמות גבי אחת משתי אחיות דאמרינן ג"כ מה"ט דאם יבוא אליהו דהתם גמי אם אינה עולה ליבום משעת מיתה עד שעת חליצה כגון שהיתה נדה לא אכפת לן בזה ועולה לחליצה, דדוקא כשאין עולה ליבום לעולם הוא דאינו עולה לחליצה, ומש"ה אמרינן ג"כ כאן דאפשר להתברר וכעת איכא לפנינו שני דרכים בממ"נ כמובן, דאם צריכה חליצה עולה ליבום ג"כ, וכן בגיטין איכא ממ"נ כנה, כמובן.

5) בספר "המאיר לעולם" מאת הגאון ר' מאיר מיכל משאט זצ"ל.
ח. א. דפים כה—ל, מאריך בתשובה ארוכה בענין זה ואעתיק בקצרה קטעים אחדים מדבריו הק' ז"ל:

(א) "שאלה זו שמע בשם הגאון ר' אלי' מקאליש הא דתנן בסוכה לד ע"ב, דאתרוג של אשרה ושל שאר איסורים פסול מטעם דכתומ"ש או משום שאין בו היתר אכילה ודין ממון כמבואר שם לה, א, ועיין בתוס' שם ד"ה לפי וכו', אם נתערב האתרוג האסור הזה באתרוג אחר שהוא כשר ואינו ניכר מי הוא הכשר ומי הוא הפסול והוא לקח בידו את שניהם ומכוין לצאת ידי חובתו בהאתרוג הכשר בכל מקום שהוא אם יוצא ידי חובתו או לא."

(ב) מביא שם בתה"ד את הראי' שאינו יוצא בה מד' הגמ' בעירובין לו בב' בכרות (המובא בדברי הגאונים ז"ל שהקדמתי) ולאח"כ הוא אומר: "אמנם אחר העיון נראה שאין מהגמ' דעירובין הנ"ל שום ראייה לנידון דידן, דאע"ג דשניהם שוים עירוב ואתרוג דבעינן שיהא בהם היתר אכילה, מ"מ יש חילוק ביניהם דבעירוב אע"ג דהוא מצד עצמו ראוי לאכילה אם אירע שמצד איזו סיבה מבחוץ אי אפשר לאוכלו כגון שנפל עליו גל ואי אפשר ליטלו כ"א ע"י מרא וחצינא אין עירובו עירוב כו' ואילו לענין אתרוג לא בעינן רק שמצד עצמו יהיה ראוי לאכילה שלא יהיה בו שום איסור אכילה, אבל אם מצד עצמו מותר באכילה אלא שמצד סבה צדדית א"א לאוכלו כו' פשיטא דיוצא ידי חובתו אע"ג שא"א לאוכלו וזו א"צ לפנים כו' "יעוי"ש.

כן ממשיך שם בענין זה ואומר: "ועיקר החילוק שבין אתרוג לעירוב הוא דבאתרוג מה דבעינן שיהא בו היתר אכילה אינו רק בגזיה"כ לכן סגיא במה שהוא מצד עצמו ראוי לאכילה משא"כ לענין עירוב מה דבעינן שיהא ראוי לאכילה הוא ע"פ סברא דהואיל ועיקר היתר העירוב הוא דע"י מה שהניח מזון ב' סעודות במקום שביתתו נחשב כאילו שם ביתו משום דדירת האדם נחשב במקום שמונח מזונו א"כ לא סגי במה שהעירוב מצד עצמו ראוי לאכילה ובעינן שיהא אפשר לאוכלו ממש כו' "יעוי"ש.

(ג) כן מביא שם בתה"ד: "והנה יש להביא ראייה לכאן דבנד"ד יוצא ידי חובתו מסוגיא דיבמות מא, ב, מתיב רב חיינא הספיקות חולצות ולא מתיבמות כו' ומשני הכי השתא התם אם יבוא אליהו ויאמר דהא לא אעברא

מי משגיחנין ביה וכו' הרי לענין חליצה דבעינן שתהא ראוי ליבום ושם לענין הספיקות א"א את שתיהם ליבם מ"מ עולים לחליצה משום דאם יבוא אליהו ויאמר כו' ש"מ דמועיל מה דקמי שמיא גליא א"כ כמ"כ בניד"ד מועיל ג"כ מה דקמי שמיא גליא אותו האתרוג הכשר ושפיר יוצא ידי חובתו.

והגם דסוגיא דבב"ת פא, ב, מוכח בהיפוך דמקשה שם הש"ס ודילמא בכורים נינהו ובעי קריאה ומשני קריאה לא מעכבת, ומקשה ולא והאמר רבי זירא כל הראוי לבילה כו' הרי שם אם בכורים הוא גליא קמי שמיא שהוא בכורים וראוי לקריאה ומ"מ מקשה הש"ס מדר"ז משום דאינו ראוי לקריאה לפי ספיקא דידן, ש"מ דאינו מועיל מה דקמי שמיא גליא, והוא סותר להסוגיא דיבמות הנ"ל, כבר עמד על סתירה זו הגאון ר' שמואל אביגדור זצ"ל בספרו "תנא תוספאה" על התוספתא ותירץ דבהך דבב"ת דמלבד דמצות קריאה היא תנאי לענין אכילת הבכורים עצמם דאם אינו ראוי לקריאה לא הותרו הבכורים לאכילה, מלבד זה יש מצוה לכתחילה בקריאה ג"כ שיקרא בפועל והואיל ויש מצוה לכתחילה שיקרא בפועל, לכן גם לענין מה דבעינן שיהא ראוי לקריאה לא סגי במה דקמי שמיא גליא שהוא ראוי לקריאה, אלא דבעינן שיהא ראוי לקריאה בפועל וכאן אינו ראוי לקריאה בפועל בשביל ספיקא דידן, משא"כ בהך דיבמות דל"ב לענין חליצה רק שיהא ראוי ליבום אבל יבום ממש בפועל לא בעינן אפילו לכתחילה אם חלץ לה לכן גם לענין הא דבעינן שתהא היבמה ראויה ליבום סגי במה שהיא מצד עצמותה ראוי ליבום כלומר מה שקמי שמיא גליא, שהיא ראוי ליבום ולא בעינן שתהא ראויה ליבום בפועל, והוא חילוק נכון בסברא, ולפי"ז יש ראוי מש"ס דיבמות הנ"ל לנד"ד דיוצא ידי חובתו דנידון דידן דומה להך דיבמות ולא להך דבב"ת דהא באתרוג לא בעינן רק שיהא ראוי לאכילה אבל אכילה ממש ל"ב אפילו לכתחילה".

(ד) כן מביא שם — לאחר פלפול רב — בתוה"ד: "ונחזור לעניננו שעל פי חילוקו של הגאון ר' שמואל אביגדור זצ"ל כו' ויוצא לנו מזה דיש ראייה לנידון השאלה שלנו דיוצא ידי חובתו, דהא חזינן דלמ"ד דאין בעלי חיים נדחים אם עבר והקריב את כל התערובות מרצה אע"ג דכל אחד מהתערובות אסור להדיוט מספיקא מ"מ אם עבר והקריב את כולם מרצה, ול"א דאינו מרצה משום דלא קרינן ביה ממשקה ישראל, מאחר דקמי שמיא גליא שהוא כשר וראוי לאכילת הדיוט לא איכפת לן במה שגם הקרבן הכשר אסור לאכילת הדיוט בשביל הספק שלנו, א"כ כמ"כ בנידון השאלה שלנו יוצא יד"ח אם לקח את שניהם הואיל וממ"נ אחד מהם כשר וראוי לאכילה וקמי שמיא גלוי איזו הכשר, דהא נידון השאלה שלנו הוא ממש דומה להך דובחים, דכמו דלענין אתרוג בעינן שיהא ראוי לאכילה כן לענין קרבן בעינן שיהא ראוי לאכילה דממשקה ישראל בעינן ושם כל אחד מהתערובות אסור באכילה ובכלל גם הקרבן הכשר אסור באכילה מספיקא, ומ"מ אם הקריב את כולם מרצה דממ"נ יש בהם אחד שהוא כשר ש"מ דלא איכפת לן במה שהוא אסור מספיקא דידן דק אולינן בתר מה דקמי שמיא גלוי, א"כ כמ"כ בנידון השאלה הואיל ולקח בידו את כל התערובות שפיר יוצא יד"ח דממ"נ אחד מהם כשר וקמי שמיא גלוי איזו הכשר.

אבל אין להביא ראיה בהיפוך, דל"י יד"ח ממה דחוינן דלמ"ד בע"ח נדחים אינו מרצה אע"ג דגלוי קמי שמיא מיהוא הקרבן הכשר ולא נדחה כלל מ"מ חשבינן ליה דיחוי לפי"מ דמספ"ל ש"מ שבתר ספיקא דידן אולינן וא"כ בנדון השאלה לא יצא יד"ח מאחר דלפי הספק שלנו יש על כל התערובות איסור אכילה, דזה אינו ראיה, דכבר כתבתי לעיל דלמ"ד בע"ח נדחים הוא דומה להך דבב"ת פ"א, ב, דבעינן שיהא ראוי לקריאה בפועל, הואיל ומצות קריאה היא מצוה מלבד מה שהוא תנאי שתהא ראוי לקריאה לכתחילה ולכן בעינן שתהא ראוי לקריאה בפועל, וכמו"כ הוא בהך דזבחים למ"ד בע"ח נדחים דהואיל וההקרבה מלבד מה שהוא תנאי לענין זה דבעינן שיהא ראוי להקרבה לכתחילה בעינן נמי שיהא מעשה ההקרבה בפועל, לכן גם לענין התנאי בעינן שיהא ראוי בפועל, ולכן הואיל וגם הקרבן הכשר אינו ראוי להקרבה בפועל לכתחילה, לכן גם אם עבר והקריבו אינו מרצה דבעלי חיים נדחים".

6) בספר שד"ח כללים מערכת הלמד, כלל קמא אות לח, מביא שם, העתק מדברי הספר "בית יצחק" להגאון אבד"ק לבוב — חיו"ד בקשר עם השאלה הנ"ל: "...דבראשית ההשקפה נראה להביא ראיה מסוגיא דיבמות מא, בקידוש אחת משתי אחיות דחולצת ואף דאינה עולה ליבום משום שאם יבוא אליהו ויאמר בת יבום היא וה"ה בשני אתרוגים דבעי ראוי לאכילה אם יבוא אליהו ויאמר איזהו הכשר ראוי הוא לאכילה, ואף דמסוג' דב"ב הא מוכח להיפך כבר תירץ בבית מאיר בצלעות הבית סי' א, דהתם הוי ספיקא דדינא ולא מהני אם יבוא אליהו משא"כ בההיא דיבמות דהוי ספיקא דמעשה מהני סברת אם יבוא אליהו, וא"כ בשני אתרוגים שנתערבו הוי ספיקא דמעשה, ושפיר מהני סברת אם יבוא אליהו וכו' " יעו"ש"ה.

7) להלן מביא השד"ח מספר "ווי העמודים, על ספר היראים": "כ' מהרי"ט אלגאזי בספר קהלת יעקב דף עט שאם נתערב אתרוג זה שאינו ראוי לאכילה באתרוג אחר כשר, ונוטל שניהם בזאח"ז לא יבא יד"ח דכיון דמדאורייתא אסור לאכל שניהם מספק לא יצא, דאף להרמב"ם דחומר הספיקות מדרבנן מ"מ באיקבע איסורא אסור מדאורייתא והביא ראיה לדבר עי"ש, משמע דאתרוג שהוא ספק ערלה דלא הוקבע האיסור דאינו אסור אלא מדרבנן יצא יד"ח כיון דמדאורייתא מותר באכילה, וכן ההיא דפסחים דשכח רבו מה אמר לו אם לא הוקבע האיסור כגון שלא שחט אלא אחד אפילו קודם זריקה פטור מפסח שני, ולי נראה כיון דאסור באכילה מדרבנן לא יצא יד"ח וכן משמע גבי דמאי דמותר מדאורייתא דרוב ע"ה מעשרין הם ואפי"ה ב"ש פוסלין ולב"ה אינו יוצא ידי חובתו בו אלא משום דאי בעי מפקיר נכסיה וחזי ליה כר' דגם באתרוג של ספק איסור דלא הוקבע האיסור דלד' הרמב"ם ודעימיה ל"ה אלא איסור דרבנן לא מהני".

8) יש להעיר בקצרה כמעט על כל דברי הגאונים ז"ל הנ"ל בחבוריהם בקשר עם שאלה זו.

כפי הנראה החקירה היא על אתרוג בחו"ל והם מביאים שני נמוקים לחקירתם לצד החומרא:

(א) משום כיון דלשריפה עומדים יש לחוש לכתומ"ש.
 (ב) משום דאין בו היתר אכילה אם ניזיל בתר ספיקא דידן.
 והנה בקשר עם הנימוק הראשון: משמע ואולי ברור הדבר (כפי שהסברתי בפרק הקודם) דאין שריפת ערלה בחו"ל כדמובא בפנ"י ברכות לו, וכן מביא הגאון הרגזובי זצ"ל בספרו "שו"ת צפנת פענח" תשו' רטז, ... אבל ערלת חו"ל זה דין פרטי בפ"ע, עיין ברכות ד' לו דמבואר שם, דזרק, חזינן דא"צ שריפה ובירושלמי ערלה פ"א גבי פגי של רבעי דאמר דקוברין אותם, (ברם, כאמור בפרק הקודם המלבושי יו"ט פליג על זה).
 בנוגע לנימוק השני:

אפילו אתרוג של ודאי ערלה דעת ה"מגן אברהם" באו"ח סי' תרמט, דאתרוג של ערלה בחו"ל כשר לצאת בו ויש בו היתר אכילה מיקרי, ברם יש הרבה לפלפל בזה, ואבוא על זה בע"ה ביתר פירוט בפרק הבא בדיון "אתרוג של ערלה בחו"ל".

(ו) ואפילו אי נימא דחקירתם היא על אתרוג של ערלה בא"י יש ג"כ מקום צידוד לקולא (אם לא לקבוע פסק הלכה, אבל מהראוי להזכיר את זה).
 דרבו הסוברים דערלה בא"י בזה"ז דינה כחו"ל דהוי רק הלכה, או אפילו דרבנן ממש, ויש מקום לומר דהוא הדין לשריפה וגם לענין לצאת בו, כן לא הזכירו רבותינו הגאונים זצ"ל הנ"ל גם צד הקולא באתרוג של נכרי (וביחוד בחו"ל).

בע"ה אבוא בזה באחד הפרקים הבאים.

ז.

אתרוג של ערלה בחו"ל

(א) המגן אברהם באו"ח סי' תרמט ס"ק כ' מביא: "אתרוג של ערלה פסול (גמ') וערלת חו"ל כשר שהרי יכול לכתחילה להאכילו לחבירו שאינו מכיר בה (ש"ג) וכ"מ דעת הפוסקים שהשמיטתו, אבל לפי מ"ש הרב"י בי"ד סי' רצד דאסור להאכילו לחבירו א"כ פסול הוא, מ"מ נ"ל דיש להכשיר הואיל ופשטא דתלמודא משמע שיכול להאכילו לחבירו יש לסמוך עליו לגבי אתרוג כו"י יעו"ש.

(ב) הגאון מוהר"א מסוכטשוב זצ"ל מביא בספרו "אבני גזר" סי' תפט כדלהלן: "והדבר ברור שאינו יוצא בה כיון לדידי' אסור בהנאה והוא מותר רק ליתנו לחבירו במתנה שאין הוא נהנה בה כלום, ולא דמי לתרומה שלקחה ישראל מכהן שהוא של ישראל והישראל יכול למוכרה מה שאין כן ערלה שהוא אסור בהנאה לדידיה מה מועיל מה שיכול להאכילה לאחר, כל איסור הנאה יכול להאכילה לגר תושב ואעפ"כ לא חשיב שלו, ובגמ' ריש פ' כל שעה יליף דתרומה מותר בהנאה לזר מדכתיב תרומתכם שלכם תהא הרי דאי הוה אסור בהנאה לזרים לא הוי חשיב שלכם אף שיכול ליתנה לכהן".

(ג) לכאורה, דברי הגאון זצ"ל הנ"ל צריכים עיון, הלא נקטינן דלגבי

אתרוג לא בעינן דין ממון ורק מספיק היתר אכילה⁸, ויעוין ברמב"ם פ"ו מה' בכורים ה"ד ובכס"מ שם אלא שלפ"ד הגאון הנ"ל "כל איסור הנאה יכול להאכילה לגר תושב ואעפ"כ לא חשיב שלו"⁹, לפי"ז נהי דל"ב דין ממון אבל "שלכם" בעינן, אבל כידוע, יש הסוברים דאסוה"נ יש להם בעלים והוי זה "שלכם" (עי' ריטב"א סוכה לה) ויש לדייק גם מלשון הכס"מ בפ"א מה' ציצית ה' יא, דס"ל כך וז"ל שם: "ומ"ש ולא משל עיר הנדחת לאו משום

(8) מדברי כמה ראשונים נ' שזוקטים להלכה דבעינן גם דין ממון: הר"ן במתני' וכן הריטב"א בהא דמע"ש בירושלים כ' דכשלו הוא דקסברי רבנן מע"ש ממון בעלים הוא, הרי שתלה דין זה דכשר בירושלים בדיעבד רק בדעת רבנן. בעה"מ שם: ושמעינן מינה דאתרוג של ערלה דפסול משום שאין בה היתר אכילה ולא היתר ממון וכו'. ובשיטת ריב"ב שם: ושל תרומה טמאה, ואע"ג דיש בה דין ממון וכו' ואנן תרוייהו בעינן — היתר אכילה ודין ממון.

וקצת נ' לדייק מלשון הרי"א דגם הוא ס"ל הכי שהרי בלי ההיתר באתרוג של ערלת חו"ל בהא דיכול להאכיל לחברו, ומכאן זה דן המג"א למש"כ הביי שלהלכה אסור להאכיל לחבירו. אולם ג"פ שגם לפי"ז אם חבירו אינו יודע ואוכל מאליו אינו מצווה להפרישו, וא"כ גם אם אינו רשאי להאכיל לחברו למה לא יקרא היתר אכילה מצד שמי שאינו יודע יכול לאכול הערלה. אלא משום דבעינן שיהא בו לגבי הבעלים דין ממון וזהו רק אם יכול להאכיל לחבירו וע"י להלן מש"כ בשם המשפ"ט כהן (ז', ב). בכל אופן, גם אם דעת הרמב"ם אינה כן, איך נוכל לדחות דעת כל איך הראשונים. העורך

(9) לענין ודאי שאין כונת האב"נ לדון בנה מצד דאיה"נ אינו שלה, שהרי שפתי המג"א בס"ק זה עצמו ברור מללן שנקט בפשיטות דאיה"נ יש להם בעלים, שכן כתב שם: משא"כ גבי לולב וכו' וכיון שהוא שלו אעפ"י שאסור בהנאה "לכם" קרינן ביה. ולא נקט האב"נ בלשונו "לא חשיב שלו", אלא כמשטות הגמרא עפ"י פירש"י שכתב כאן באין לו דין ממון: ואינו שו"פ דאיה"נ הוא הלכך לאו שלכם הוא. ולשיטתי אזיל לעיל כ"ז: ד"ה כל האזרח, ועי"ש בתוס' ולאידך ראשונים דסברי דאיה"נ הוי שלו ושלכם, עכ"פ כוכרח דאיה"נ מקרי אי"ב. דין ממון כמבואר בגמרא שלנו, והיינו מצד דלא הוי גולן, ע"י ריטב"א בשם הראב"ד, אינו בכלל ו"לקחתם לכם". ומכיון דכנ"ל בהערה 8 יש להלכה להצריך גם דין ממון, יש לפסול גם ערלת חו"ל מדין אי"ב דין ממון. והו מש"נ בכונת האב"נ בהשגתו על המג"א. ולענין יש עוד להוסיף ע"ז, דהנה כמה ראשונים מפרשים בערלה פסול מצד כתותי מיכתת שעורי' דמצותו בשריפה: התוס' על אתר, הראב"ד בהשגותיו על בעה"מ, הר"ן והריטב"א ועי' ביאור הגר"א תרמ"ט ס"ק כ"ח. ונ' לכאורה שלדידהו גם בערלת חו"ל יש איה"נ וכתותי מיכתת שיעורי' כדדייק באב"נ שם, דהתוס' רי"ד הרי תי' קושית התוס' דגמרא קאי לעינן ערלת חו"ל, והתוס' לא תירצו כן, הוא משום דסברי דגם ערלת חו"ל באיה"נ וגם בה אמרינן כתותי מיכתת מצד דמצותה בשריפה. ולכאורה ק' לפי"ז איך מותר לספק לחברו, כיון דעי"ז מבטל מינה מצות השריפה. ונ' שנצטרך לומר שהכונה כשקונה עבור חברו מערלה של גוי, דאין על הקונה עבור חברו מצות שריפה, דאינה שלו. נמצא שבערלה שלו הוי מיכתת שיעורי' וגם אסור לספק לחברו לכל הדעות וממילא שלא יוכל לצאת באתרוג של ערלת חו"ל. העורך

דאיסור הנאה הוא, דהא מצוות לאו ליהנות ניתנו אלא טעמא משום כיון דלשריפה קאי כתותי מיכתת שיעוריה כו'. ולכאורה קשה מה בכך דמצוות לאו ליהנות נתנו הלא בעינן גבי ציצית משלך כדמביא שם לעיל באותה הלכה — ואין עושין אותה מצמר הגזול — "בפ"ק דסוכה ממעט גזול מדכתיב ועשו להם משלהם" ואסוה"נ הוי אינו שלו אע"כ דגם הכס"מ ס"ל דאיסוה"נ הוי משל בעלים.

(ד) מרן הרב זצ"ל בספרו "משפט כהן" תשו' א, מביא כדלהלן: .."ומצד מה שלא יהיה נחשב שלו מפני עצם איסור ההנאה שבו, צריכים אנחנו לומר, שזה שייך דוקא באיסור הנאה כללי שאין בו צד היתר, אבל בנ"ד שמותר הוא לאחרים ע"י ספק חשוב ג"כ י"ל בעלים".

ואני עני רוצה להוסיף הסבר לדבריו של גדול זצ"ל הנ"ל, כי בעיקר הטעם שאסוה"נ מקרי — אין להם בעלים — מפני שאין זה נשמר, דומיא דאמרינן לגבי מעשרות "כל שהוא אוכל ונשמר" והרע"ב רפ"ק דמעשרות מביא ונשמר למעוטי הפקר שאין לו בעלים שישמרוהו, אבל אסוה"נ כזה שיש צד היתר לאחרים הרי זה נשמר ויש להם בעלים.

כסיוע להגדרה שהבעלות מקבילה עם המושג "נשמר" יש לדייק מלשון רבנו הלל בפירושו לתו"כ פ' בהר על ד' התו"כ: — אבל אתה בוצר מן המופקר — דהכי כתוב ענבי נזירך דמשמע דידך אי אתה בוצר ואי תוה נשמר דידיה הוה לאפוקי המופקר דלאו דידיה תוה".

(ה) כמו"כ מביא השד"ח, כללים, מערכת האלף, אות דש כדלהלן: "איסורי הנאה אי מיקרי שלו לצאת בהם י"ח מצוה שנאמר בו לכם משלכם או לא, הנה הרב מטה אהרן במערכת החיית ד' קלג ע"א עמד בזה והביא שהוא מחלוקת הקדמונים אההיא דתנן בהגזול ד' קח האומר לבנו קונם שאי אתה נהנה לי אם מת ירשנו וכו' דהר"ן בנדרים ד' מז כ' דאין הנכסים אסורים לו בהנאה שלא יזכה בהם אלא שלו הם אלא שאינו רשאי ליהנות מהם וכ"כ באס"ז שם בשם הרב המאירי ולדידהו כיון דאית ליה זכיה בנכסים האסורים מיקרו שלו ויכול לצאת י"ח המצוה דאע"ג דאסור ליהנות מהם מ"מ מצוות לאו ליהנות ניתנו, ושכן מוכח מדברי הראשונים גבי לולב של אשרה דמוקי לה הש"ס באשרה דמשה דכתותי שיעורא, אבל של נכרי לא יטול ואם נטל כשר דהיינו ביום ב' אבל ביום א' אסור משום דכי אגביה קניה הישראל והו"ל ע"ז של ישראל דאין לה ביטול ואי לא קניה הא לא הוי שלו ובעינן לכם, מוכח דאם היה באפשרות שהישראל יקנה הלולב ויהיה שלו, אלא שלא יקרא בשם ע"ז של ישראל דלשרפה קיימא הוה מהני אף שאסור בהנאה כיון דלאו לשריפה קאי מהני, וכן הוכיח מדברי הר"ן והראב"ד בדין לולב של ע"ז לא יטול ואם נטל כשר וכו' אבל הרשב"א ס"ל (גבי האומר לבנו קונם וכו') שאין לו שום זכיה בנכסים ולא מקרו שלו ולדידיה אינו יכול לצאת ביו"ט ראשון דבעינן משלכם וכי שזו דעתו בתשו' סי' תשמז דהמודר מחבירו ונתן לו לולבו ע"מ להחזיר יוצא בו ביו"ט שני דמלל"ג ולא ביו"ט ראשון דבעינן לכם, ויחס לזה דעת הטור יו"ד סי' רכג במה שתמה ע"ד הרמב"ם בדין מדיר את בנו וכו' ושהרמב"ם ס"ל כד' הר"ן דאית ליה זכיה ומיקרי

שלו אלא שאסור ליהנות ושקו"ט בזה, ושוב כ' דמצא שבחי' הריטב"א למסי' סוכה ד' לה כ' בשם הראב"ד דאין יוצאין באיסוה"ג אף דלא מיכתת שיעוריה משום דלא מיקרי לכם והריטב"א כ' ע"ד ולא נהירא דודאי כל שהוא ברשותו של אדם ואין לאחרים שום זכות ושליטה אף שאסור בהנאה לכם קרינן ביה וההיא של ערלה אין פסול משום לכם עכ"ד הריטב"א וכתב שגם הרמב"ן והר"ן שפירשו טעמא דשל ערלה משום דכתותי שיעוריה מוכח דסברי כהריטב"א דאף דאסור בהנאה שלכם מיקרי".

(ו) כמו"כ מביא השד"ח כללים מערכת הלמד, כלל קמא, אות לט: "במאי דבעינן שיהיו הארבע מינים שלו דדרשינן לכם משלכם אם בדבר האסור בהנאה דקיימ"ל דמותר לקיים בו שאר המצות משום דלאו ליהנות נתנו יכול לקיים גם מצוה דכתיב בה לכם או לא כתבתי בס"ד בשדי חמד ח"א במערכת האלף כלל ד"ש עיין שם באורך, שוב נדפסו ספרים חדשים מקרוב ואומר לציין להועיל למי שירצה לעמוד בענין זה עיין בספר "מנחת ברוך" להגאון אבד"ק קרינק יצ"ו בסי' ק, והביא מה שנחלקו בגמ' בטעמא דשל ערלה פסול אם משום שאין בו היתר אכילה ולדידיה איסוה"ג הוי לכם.

(ז) מרן הרב זצ"ל בספרו "משפט כהן" תשו' א, מביא שני צדדים בזה לחומרא ולקולא.

(1) "...איך משכח"ל בכל איסורין אין בהם היתר אכילה ודין ממון, הרי ע"י ביטול ועשיית ס"ס יש בו היתר אכילה ודין ממון, אלא ודאי צריכין אנחנו לומר, דלא מהני מה שאפשר להמציא היתר ע"י ביטול או עשיית ספק וס"ס, משום דעיקר טעם ההיתר בכה"ג הוא שהתורה חשבה את הדבר כמו אבוד לנו ע"י ביטולו וה"ה שענין האיסור שלו אבוד ע"י ס"ס שלו, או גם ע"י ספיקו מה"ת לדי' הסוברים דספיקא מה"ת לקולא, וע"כ אין זה מועיל כלל להתיר, שהתורה קבעה את דין המצוה, שיהיה לה ד"מ והיתר אכילה מצד המציאות שלה, ואין אנו חוששים למה שיש להמציא לדבר זה דין היתר אכילה וד"מ מצד ביטולו וכמו שאין מועיל הביטול מצד ס"ס בכל איסורין, וכמו שאינו מועיל הביטול מצד ספק אחד, לדעת הסוברים דספיקא דאו' מה"ת לקולא, ה"נ אין מועיל כלל מה שמותר לספק בערלה בחו"ל, דטעם ההיתר הוא מפני שאמרה תורה שמהני ביטול כזה וההיתר שבא ע"י ביטול לא יוכל להועיל להכשיר המצוה, שצריכין אנו למציאות של המצוה בדבר זה ולא לביטולה, והנה ממוצא דברינו אנו למדים, שלא מיבעי לדעת הסוברים, דכל עיקר הדין דהותר לספק ערלה בחו"ל לכתחילה אינו אלא למ"ד דהוי הלכות מדינה, אבל למ"ד דהוי הלמ"מ אסור, וא"כ כיון דערלה בחו"ל פסקו הר"מ והש"ע דהוי הלמ"מ, לא יש בה היתר אכילה וד"מ, אלא אפילו למ"ד דמותר לספק גם למ"ד דהוי הלמ"מ, וכדמשמע מלשון תו' רי"ד לסוכה ד' לה, מ"מ מאחר שבלא ביטול מטעם איזה מאורע שהוא, המביא לספק שיחול, הרי אין בו ד"מ וגם לא היתר אכילה, ע"כ נשאר גם דין ערלה בחו"ל בפסולו אליבא דכולי עלמא".

(2) להלן באותה תשובה הוא מביא: "...אבל כאן י"ל, שיסוד ההיתר הוא בא מצד שכיון שכך נאמרה הלכה בערלה בחו"ל, שרק ודאה אסור וספיקא

מותר, אי"כ י"ל שנחשב ממש יש בו היתר אכילה לכל אותם שהדבר הוא להם ספק, ואין העיקר כאן מה שבעצמו יוכל להמציא את הספק, והדבר מוכרח לפי ד' התו' שהרי אין ההיתר צריך כלל להיות לזה האיש שיוצא ידי חובתו בהאחרוג, כדאמרי' בישראל שיוצא בתרומה משום דחוי לכהן, וצ"ל גם מש"כ בש"ג מהא דספק לי, מטעם שיכול לתן לחברו שאינו יודע, כתב זה לרווחא דמילתא, וגם י"ל שמוזה מבואר יותר, שהספק הזה אינו דומה לשאר ספיקות שיש בהם איסור באמת, וכל טעם של ההיתר הוא מפני שאנו תולין שמא אין כאן איסור אבל בערלה בחו"ל, שנאמרה כך ההלכה דספק מותר, ההיתר הוא היתר ודאי, ע"כ נחשב מה שמותר לאלה המסופקים, כמו תרומה, שע"י מה שמותר לכהן יש בו היתר אכילה לענין כשרות המצוה גם לגבי ישראל".

(ח) בשד"ח, כללים, מערכת הלמד, כלל קמא, אות לט:

...בשו"ת אבן שתיה להגאון אבד"ק לוצין יצ"ו בסי' נד ביאר שיש חילוק בין מאן דבעי היתר אכילה למאן דבעי דין ממון דכי אמרינן שיהא בו היתר אכילה לא בעינן שיהא היתר אכילה להבעלים עצמם, אם יש היתר אכילה לאחרים סגי בהכי, וכי אמרינן דבעינן שיהא בו דין ממון בעינן שיהא בו דין ממון להבעלים עצמם ולא מהני מה שיש דין ממון לאחרים".

(ט) מרן הרב זצ"ל מאריך עוד בתשו' הנ"ל והמסקנא (כפי שהזכרתי בראש המאמר) "בהא נחתינן ובהא סלקינן, שיש לסמוך ע"ד הש"ג והמג"א להכשיר באחרוג של ערלה בחו"ל, עכ"פ בשעת הדחק, כשקשה למצא אתרוג אחר למצוה".

(י) מה דמביא הגאון בעל "אבני נזר" שם בתשו' הנ"ל הראי' מפרק כל שעה מתרומתכם" יש בזה להאריך הרבה בענין "שלכם" ועוד, שיש בזה הרבה מחוץ לעניננו וגדרנו, ואין כאן המקום ובחדושי הארכתי בזה בעוה"י.

(יא) הגאון בעל "אבני נזר" זצ"ל מביא שם בתשו' תפט הנ"ל: "ומה שהביא כן המג"א מהריא"ז הנה זה לשון הריא"ז מו"ה [טעות סופר מז"ל] פוסל אפילו בערלת חו"ל ולי נראה שערלת חו"ל יש בה היתר אכילה שיכול להאכיל לכתחלה לחבירו שאינו מכיר בה, והנה מו"ה הוא התוס' רי"ד כנודע, ודברי תו' רי"ד הם בחדושו לסוכה ליישב קו' תו' דערלה תיפוק ליה דמיכתת כתית שיעוריה וכ' דנפ"מ לערלת חו"ל שאינו אסור אלא באכילה ולא בהנאה ולא לשריפה קאי שמוכרה לאחרים שאינם יודעים שהיא ערלה.

הנה מפורש שי' תוס' רי"צ דערלה בחו"ל מותר בהנאה, וריא"ז לא נחלק עליו בזה, וע"כ שפיר השיב שגם משום שאין בה היתר אכילה אינו פוסל שיכול להאכיל לאחרים כו'".

הנה לכאור לא מוסבר הדבר ל"ל להביא שהריא"ז תופס כשי' תו' הריא"ד, הלא הש"ג מביא בשם הריא"ז דערלה בחו"ל הוי הלכות מדינה ובודאי מותר בהנאה, דאף למ"ד הללמ"ס יש הסוברים דמותר בהנאה, ק"ו למ"ד הלכות מדינה, ולא עוד, אלא שבתו' הרי"ד אולי יש למצא קצת סתירה, דמביא בע"ז נד דקחשיב ערלה בהדי אסוה"נ (אמנם י"ל דזה קאי אא"י דוקא אבל הוא מביא שם בסתם).

ח.

ערלה בזמן הזה

(א) ברמב"ם בטור ובש"ע לא מצינו חילוק דין לענין ערלה בא"י בין זה"ב לזה"ו.

(ב) המל"מ בפ"י מה' מא"ס ה' יא מביא: — ספק ערלה וכלה"כ בא"י אסור — אליבא דמאן דאית ליה דתרומה בזה"ו מדרבנן משום דקדושה ראשונה לא קדשה לע"ל וס"ל ג"כ דעזרא לא קידש לעתיד לבוא, כה"כ בזה"ו אף בא"י אין איסורו כ"א מדרבנן, דכי היכי דבטלה קדושת הארץ לגבי תרומה ה"ג בטלה לגבי כה"כ כ"כ התו' בפ' הערל (דף פא) ד"ה מאי יע"ש, ונראה דה"ה לחדש אליבא דמאן דאית ליה דחדש בח"ל מדרבנן דה"ה בזה"ו אף בא"י לא אסור כ"א מדרבנן, וכן ערלה דקיי"ל דבח"ל ספיקא מותר משום דכך נאמרה הלכה למשה מסיני בזה"ו אף בא"י ספיקא מותר משום דבטלה קדושת הארץ משמע מלשון המל"מ דכ"ו הוא דוקא אי נימא דל"ק לע"ל ובטלה קדושת הארץ, זא"כ הרמב"ם דס"ל דקדשה לע"ל ולא בטלה קדושת הארץ, גם בזה"ו ערלה אסורה מה"ת.

(ג) אבל הצ"ח בברכות לו, מביא שם שערלה בזה"ו דרבנן אפילו לשי' הרמב"ם דס"ל קדושה שניה קדשה לע"ל, וז"ל שם בתוד"ה — אר"י א"ר צלף של ערלה בחו"ל — ...ומעתה לפי"ז גבי ערלה כתוב כי תבואו, וא"כ לדברי הרמב"ם ערלה ג"כ אפילו בימי עזרא לא נהגא אף בא"י רק מהלל"מ כמו בחו"ל כו' יעוי"ש.

[ארשה לעצמי לחרוג במקצת ממסגרת הדפוס הקבוע ולהעיר איוז הערה צדדית, הצ"ח מאריך שם בבאור הכי תבואו בבואכם שמדקדקים הרבה מגדולי האחרונים והמחברים ונוטים להגיה ברמב"ם במקום — כי תבואו — "בבואכם" ואעתיק בזה קטע מספרי "מנחת זכרון" — בנגוד לדברי גאון אחד זצ"ל "...אין הפרש בין "כל יושביה עליה", לבין "ביאת כלכם", תנאי הקדושה היא "יושביה עליה", תנאי לחיובי מצוות התלויות בארץ מה"ת הוא "כל יושביה עליה", אבל זה לא היה צריך לכתחילה בשעת התחלת עלית עזרא, מיד כשחזרו והתישבו קדשה קדושה לעתיד לבוא ומני אז בכל זמן שיהיו כל יושביה עליה יחולו חיובי מצוות התלויות בארץ מדין תורה כדיבואר להלן. לשון "בבואכם", אינה אומרת דוקא "ביאת כולכם", מפני שיש דעה ראשונה בכתובות כה, דבבואכם משמע מיד כשנכנסו בה שנים שלשה מרגלים, אלא כונת ביאת כולכם היא "כל יושביה עליה", ומיד כשהתחילו לחזור בביאה שניה ולהתישב בארץ נקבעה הקדושה לעתיד לבוא וכל אחד מישראל שמתוסף לשבת בארץ הוא מוסיף קדושה לארץ עד שבעת שיהיו כל יושביה עליה ישובו גם חיובי מצוות התלויות בארץ ומשום כך מביא הרמב"ם בפ"א מה' תרומות ה' כו: "שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל בלבד, ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר, כי תבואו ביאת כולכם", והנה בלשון "כי תבואו", אין משמעות "ביאת כולכם", אלא הרמב"ם מכוין למה שנאמר באותה פרשה להלן "לכל יושביה" שע"ז דרשינן "בזמן שכל יושביה עליה" (ויש הרבה

מקומות שהרמב"ם מביא רק תחילת הפסוק או הפרשה וסומך אדלהלן) ויחד עם זה מציין את הפסוק "כי תבואו", בכדי שלא לטעות ולומר שהביאת כולכם" — אנו למדים דוקא מן "בבואכם", שיש גם מקום לומר שהכונה דבעינן ביאת כלכם בשעת התחלת הכניסה לארץ, ומכיון דכי אסקינהו עזרא לאו כולהו סליק, משום כך נימא דאין הקדושה השניה היא קדושה שלמה ואנו צריכים עוד לקידוש שלישי ולכן מביא הרמב"ם את הפסוק "כי תבואו" המורה על ביאה חלקית לא בבת אחת מיד חלה הקדושה אבל היא נגמרת מאליה כשכל יושביה עליה, שיחולו חיובי המצוות התלויות בארץ מדין תורה, אמנם גבי חלה מביא הרמב"ם בפ"ה בה' בכורים ה' א, "אין חייבין בחלה מן התורה אלא בארץ ישראל בלבד שנאמר כו' ובזמן כל ישראל שם שנאמר בבואכם בביאת כולכם ולא בביאת מקצתכם" משום דהפסוק "בבואכם" נאמר גבי חלה, ובכדי שלא לסתום כאותה הדעת המובאה בכתובות דכונת "בבואכם" משמע "משנכנסו בה שנים שלשה מרגלים", ויעוין תו' גידה מז א' ד"ה לא כלהו סליק].

(ד) המנ"ח בפ' קדושים מ' רמו מביא: "...והנה לשי' קצת הראשונים שפסקו דקדושת עזרא ג"כ לא קדשה לע"ל ומה"ט תרומה בזמן הזה דרבנן וכן כל חובת קרקע אינו נוהג מה"ת כמבואר כאן במ"ל פ"י מהמ"א א"כ אפ"ל דנ"מ לעתיד כשיבוא משיח ב"ב כל מה שאנו נמצא נטוע פטור כיון דהוא מגזה"כ, ומצד הסברה נראה דמ"ל קודם ביאה ראשונה או עתה כיון שדינו כח"ל, אך באמת הר"מ עצמו פסק בה' תרומה ובהבה"ח דקדושת עזרא קלע"ל א"כ אין שום נפקותא לעתיד, לא ידעתי לאיזה תכלית מביא ד"ה, ואפ"ל דמדברי הר"מ הללו סייעתא להצל"ח ברכות פכ"מ סוגיא דצלף דדעתו דלהר"ם ערלה בזה"ז אף בא"י דרבנן כמו תרומה אף דקלע"ל מ"מ מדכתיב כי תבואו צריך שיהיה ביאת כולם ועם עזרא לא כוליה סליק ע"ש א"כ כיון דבגלות ג"כ בטלת קדושת הארץ ואח"ז לא היה ביאת כולם ולא נתקיים. תבואו ונטעתם, וא"כ לע"ל כשתחזור ונמצא נטוע מעכו"ם הנטיעות הללו לא יהיו חייבים בערלת; רק לאח"כ כשנבוא כולנו והנטיעות לאח"כ יהיו חייבים מה"ת, ודע דאף לשי' הר"מ כפי שפי' הצל"ח דאינו נוהג האידנא היינו דאין לוקין אבל הוא אסור כערלת חו"ל היינו הל"מ כו'".

(ה) מרן הרב זצ"ל מביא בספרו "משפט כהן" תשו' א עמוד ה, לענין — אתרוג של ערלה בחוץ לארץ — "ויש עוד צדוד להיתר עפ"ד התוס' יבמות פא' א, ד"ה מאי דלמ"ד דקדושת הארץ בטלה בזה"ז לגבי תרומ"ע ה"ה דבטלת מה"ת לגבי ערלה", יעו"ש. (בגליון שעל הספר הנ"ל רשמתי: "בתוס' לא נזכר ערלה כ"א כלה"כ, אלא שהמל"מ בה' מא"ס פ"י ה' יא, מזכיר גם ערלה על יסוד דיוק מד' התו' הנ"ל").

(ו) בספר הנ"ל תשו' ט, עמוד יט, מביא: "...ויפ"ה כתב כת"ר, דמצרפינך ג"כ דעת האחרונים דס"ל דבוה"ז גם ערלה בא"י היא רק מהלכה, וי"ל גם לדין ספיקא לקולא.

(ז) כן מביא מרן הרב זצ"ל במבוא לספרו "שבת הארץ" כלל ח', בתוה"ד: "...שאין לחלק בין לישן ללישן, וכיון שנמצאו לשונות שמשמעם הוא

ודאי אחר ירושה וישיבה, שלאחר כבוש וחילוק, אין לחלק בין השוים והוא הדין נמי לגבי ביאת כולם, שאין לחלק, ומדמינן תרומה לחלה, והיה למעשרות, והיה לערלה, ויש לומר שהוא הדין לכל מצוות התלויות בארץ.

(ח) עם כל זה מביא מרן הרב זצ"ל בספר "משפט כהן" הנ"ל תשרי יב, עמוד כא: "...ואשר מצדד להקל, מטעם ספק ערלה בזה"י, לא ניח"ל לסוד מפסק השו"ע, אפילו במקום שיש פוסקים אחרים מקילין, וההלכה היא רוחת שערלה בא"י בכל זמן היא אסורה מה"ת, ואפילו לד' התוס' שהביא המש"ל (פ"י מה' מא"ס) והצל"ח (לברכות לו) דאליבא דמ"ד תרומה בזה"י מדרבנן גם ערלה היא דרבנן, פשוט הוא דהוי ככל מידי דרבנן שהדי סו"ס אינו יותר קל מתרומ"ע, שאינו נוהג בחו"ל ומ"מ נוהג בא"י מדרבנן, ולא אמרינן בהן הקולות של ספק לי ואנא איכול וכיו"ב, שהן קולות מיוחדות דוקא בערלה וכלאה"כ בחו"ל, אלא דין ערלה בא"י לדידהו יהיה כשאר איסורי דרבנן, ובמקום שהרוב הוא ערלה או שהוא מוחזק בערלה אי אפשר להקל עד שיבורר ההיתר כולו עיי"ש.

(ט) מלבד הנ"ל מצאתי בספר עמודי גולה (סמ"ק) מהמהר"י מקורביל בעל התוספות שנדמ"ח, כלל רטו: "שלא לאכול ערלה דכתיב שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל ובזמן הזה הלכה למשה מסיני הוא דודאי אסור והספק מותר".

אמנם שמתי לב לספר הנ"ל שנדפס בקופוסט מביא ג"כ כנ"ל, אלא שם בהגהות חדשות מהגאון ר' יהשע צייטלש זצ"ל משקלוב מציין: — ובזמן הזה כו' — "פי' בחו"ל דוקא", אבל לפום חולשת דעתי לא מובנה הערתו כי לענין חו"ל מאי נ"מ בין זה"י לזה"ב.

(י) בדרך קצת דרושי רציתי פעם להוכיח מלשון הכתוב בפ' קדושים: "וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל" למה לא מביא הפסוק "אשר אני נותן לכם" כרגיל עפ"ר במקומות אחרים שמביא "כי תבואו" (ראה בפירוש "אזנים לתורה" מאת הרב הגאון מהר"ז סורוצקין שליט"א) כי משונה ערלה מכל יתר ההלכות התלויות בביאת הארץ שיש מקום לומר ולדייק מאת "אשר אני נותן לכם" שזה תלוי בקנין הארץ ולאחר ירושה וישיבה, משום כך לא מביא אשר אני נותן לכם, ותהא מזה סיעתא לדעה שבערלה נתחייבו מיד. לאח"כ מצאתי שהגאון בעל "מלבושי יו"ט" מביא דיוק זה להלכה בח"ב מספר הנ"ל בקונטרס "חובת קרקע" סימן ב'.

(יא) בספר "מלבושי יו"ט" הנ"ל להגאון הנודע בדורו מוה"ר יו"ט ליפמן ממיר זצ"ל, בח"ב קונטרס "חובת קרקע" פליג על דברי המל"מ והנוב"י, בעיקר דבריו הם כלפי הנוב"י, כי ד' המל"מ הם רק לפי"ד הסוכרים דקדושה שניה לא קדשה לע"ל ובטלה קדושת הארץ, אבל כפיה"ג קיי"ל כשי' הרמב"ם דקדשה לע"ל, והטעם דאינם נוהגים חיובי מצוות התלויות בארץ מה"ת, הוא משום דאין כל יושביה עליה וחסר ביאת כולם, ולפי"ז ס"ל להרמב"ם דגם בימי עזרא לא נוהגים חיובים אלו מה"ת, ועל יסוד זה רוצה הנוב"י להסיק שגם ערלה בזה"י מדרבנן דחסר ביאת כולם, והגאון בעל מלבושי

י"ט הנ"ל רוצה לחסתייג; דכלל זה לא שייך לגבי ערלה לפי המקורות הרבים שהוא מביא משונה חיוב ערלה מיתר חיובי מצוות התלויות בארץ כי כל חיובי מצוות התלויות בארץ לא נתחייבו אלא לאחר ירושת וישיבה ואילו בערלה נתחייבו מיד בכניסתן לארץ ומשום כך לדעתו לא בטל חיובה אפילו לאחר שבטלה קדושת הארץ וגם לאחר הביאה במקצת שחזרו לארץ בימי עזרא ובגמ"ז, שכל חיובי מצוות התלויות בארץ סקעו מן התורה לד' הרמב"ם וחיובם הוא רק מדרבנן, אבל איסור ערלה נהג גם בזה"ז באר"י מח"ת. (ב) אבל לאו כו"ע סבירי דא. — ומלבד המו"מ בגמ' שאין כאן המקום להאריך אעתיק בזה קטעים אחדים מדברי גדולי האחרונים זצ"ל:

(1) בספר שו"ת "שיבת ציון" להגר"ש לנדא זצ"ל, בתשו' מה, מביא: "...ומעתה נחזה אנן בדיון ערלת חו"ל נאמרה בתורה כי תבואו אל הארץ וגם היא מצוה התלויה בקרקע ואיכא בספק שנאמר כי תבואו אל הארץ גבי ערלה הכוונה שיהיה מצוה התלויה בארץ ואינו נהג דין ערלה בחו"ל או נימא דהאי כי תבואו אל הארץ לא בא למעט חו"ל אלא להורות שמצות ערלה אינה מתחלת אלא לאחר ירושה וישיבה וע"ז נאמרה הלמ"מ לפרש דגם בחו"ל נהג דין ערלה נכוונת הכתוב כי תבואו אל הארץ לאחר ירושה וישיבה שמצות ערלה אינה מתחלת כ"א לאחר ירושה וישיבה".

(2) "המקנה" בקדושין לו, ב: "בגמרא דתנא דבר"י הואיל ונאמר ביאה בתורה סתם כו', לכאורה קשה דא"כ גבי ערלה דכתיב ביה נמי כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל ודרשינן מיניה בספרי והוא משנה בערלה ונטעתם פרט לשמצאו נטוע יכול אפילו נטעו גוי אחרי כן ת"ל כל עץ וכיון דהך הנדריי ס"ל דכל מקום שנאמר ביאה בתורה סתם אינו אלא לאחר ירושה וישיבה דהיינו אחר שבע שכיבשו ושבע שחילקו א"א למדרש פרט לשמצאו נטוע דהרי כבר עברו שני ערלה כיון דלא נאסר אלא אחר שחילקו ואין לפרש דמודה בהא תנא דבי ר"י דביאה דכתיב גבי ערלה היינו בכניסתן לארץ והיינו מהך גופה דכיון דמצינו דמיעטה רחמנא מצאו נטוע מכלל דערלה אסור מיד, דא"כ למה לא נילף מיניה שאר ביאות האמורות בתורה סתם משנכנסו לארץ, ואפי' למ"ש לקמן דתפילין ופטי"ח הוי שני כתובים היינו דלא נילוף שנהגו במדבר, אבל אכתי נילוף דביאה היינו מיד כשנכנסו לארץ, וצ"ל דאף דלא נהג ערלה אלא לאחר שכיבשו וחילקו מ"מ אותן מקומות שלא כיבשו עדין וכבשו אח"כ ומצאו בשעת כיבוש עץ נטוע לא נהג בו ערלה מגויה"כ דנטעתם. ויותר נראה דהאי תנא לא דרש ונטעתם למצאו נטוע אלא למעט מה שנטע הגוי אח"כ וריבויא דכל עץ דריש לרבויה אחרינא כדאיתא בספרי שם ע"ש".

(3) בירושלמי פ"ק דערלה ה' ב, על דברי המשנה — נטעו אף על פי שלא כיבשו חייב — מביא: "וכרבי ישמעאל דאמר כל ביאות האמורות בתורה לאחר ארבע עשרה שנה נאמרו, שבע שכיבשו ושבע שחילקו ופי' חפני"מ: קושיא היא כלומר וכר' ישמעאל דאמר לעיל בפ"ב דחלה ובכמה מקומות דכל מקום שנאמר ביאה אינה אלא לאחר י"ד שנה כו"י, ומשני שם הירושלמי, רבי הילא בשם ר' לעזר מודה רבי ישמעאל בחלה ובערלה ומפרש הס"מ:

...וקאמר ר' הילא דלא היא אלא דמודה ר' ישמעאל בחלה ובערלה דנוהגין מיד אע"פ שלא כיבשו...
 אבל בביאור הגר"א על הירושלמי הנ"ל גריס כדלהלן: "וכר' ישמעאל לר' בשפע שכבשו ושבע שחלקו פטור כו' מודה ר"י בחלה ולא גרס — ובערלה — ופנראה כונת הגר"א היא משום דלהלן ממשיך הירושלמי ואומר: "ותני כן בבואכם לפי ששינה הכתוב משמעו שינו חכמים חיובו" וסיעתא זו היא רק אחלה ולא אערלה, ולפי"ז גם דעת הגר"א דחיוב ערלה התחיל לאחר ירושה וישיבה. (ויעוין בספר "תורת הארץ" להגר"מ קליערס זצ"ל (האב"ד טבריה) בפרק ז. אות כו.).

אח"כ מצאתי שלא רק בביאור הגר"א על הירושלמי מביא כנ"ל, אלא זה מובא גם בפירוש הארוך על המשניות מאת הגר"א זצ"ל ושם מביא מפורש הראיה מהירושלמי שהבאתי לעיל מנפשי זצ"ל שם: "...בירושלמי זכרבי ישמעאל דאמר כל ביאות האמורות בתורה לאחר יד שנה נאמרו ז' שכיבשו זו' שחילקו פטור רבי הילא בשם ר"א מודה ר' ישמעאל בחלה ותני כן לפי ששינו משמעו שינו חכמים חיובו כצ"ל, פי' שכל ביאת התורה כתוב כי תבואו בחלה כתיב ובבואכם משמע משעת ביאתכם תיכף".

(ג) הרמב"ם בפיה"מ ערלה פ"א מ. ב. אהא דמביאה המשנה — נטעו אע"פ שלא כבשו — "אע"פ שלא כבשו כל הארץ", (וגם התויר"ט מביא כך) ז. א. לא מיד כשבאו אלא לאחר שחלק כבר נכבש ונחלק ומיקרי שפיר לאחר ירושה וישיבה.

אמנם ב"מלבושי יו"ט" רוצה לדחוק את פי הרמב"ם לשיטתו בפיה"מ שאיסור נטיעת נכרי הוא רק כשנטע לצורך ישראל משום כך תלי זה בכיבוש, משא"כ לאחר שהרמב"ם בחבורו חזר מזה ודעתו שגם כשהנכרי נוטע לעצמו אסורים הפירות משום ערלה, הוא סובר שהרמב"ם לא מצריך הך תנאי ואסורין מיד מה שנטעו עכו"ם אפי' לצורך עצמן.

כאמור במאמרי — אות ב, — לאו כו"ע סבירי דהרמב"ם חזר בו וגם לא מרווח ומסתבר כ"כ לתלות זה בזה.

ט.

הוספות ומלואים:

מחדושי על הרמב"ם (בעניני ערלה)

א.

(1) הרמב"ם בפ"ו מה' מע"ש ונ"ר ה' ז. כ': "הקדישו ואח"כ נטע פטור מן הערלה, נטע ואח"כ הקדיש חייב בערלה".

הכס"מ מביא: "שם בירושלמי", הרדב"ז מביא: "מירושלמי פ"ק דערלה א"ר יוחנן ותני כן הקדיש ואח"כ נטע פטור מן הערלה, נטע ואח"כ הקדיש חייב בערלה דבתר נטיעה אזלינן".

לכאורה למה לא מביאים את התוספתא בערלה, (אם כי אין זה דיוק חזק, כי כמה פעמים מביאים ירושלמי במקום התוספתא, אבל כל היכי דמצינן

לשנינו משנינו). משום דבפנים התוספתא אין בדיוק בגירסא כמו: שמפיא הירושלמי, ח"ל הגירסא הפנימית שבתוספתא: "הקדישו ואח"כ נטע פטור. נטע ואח"כ הקדישו ופדא, מאימתי מונה לו בשעת נטיעתו, וא"כ בתוספתא בפנים אין חך דינו של נטע ואח"כ הקדיש — אלא שהירושלמי, כנראה, גרים בן בתוספתא, "א"ר יוחנן ותני כן, כלומר בתוספתא, ועל יסוד דברי הירושלמי הללו גרים הגר"א זצ"ל גם בפנים התוספתא כך.

(2) הרמב"ם בפ"ו מה' מע"ש ונ"ד ה"ז: "הקדישו ואח"כ נטע פטור מן הערלה, נטע ואח"כ הקדיש חייב בערלה".

(א) מרן הגרצ"פ פראנק (שליט"א) [זצ"ל] מביא בכ"רם ציון—ז" את דברי הרמב"ם הללו ומעיר ע"ז כדלהלן: "...בהקדיש ואח"כ נטע אמאי פטור מערלה, נהי נמי דעיקר האילן איסור הקדש קדים, מ"מ הפירות דגדלי ומוסיפים בכל יום ויום, נימא דבכל חלק של הגידול הנוסף איסור הקדש וערלה בהדי קא אתי".

ולענין נ"ל אם אמנם משמע מלשון המביט (שמביא) דמשום אאחע"א נגעו בה, אבל ל"ש בזה לומר דבכל פרי חדש או בכל פעם שנתגדל או נתרבה הפרי חל איסור הקדש חדש, אלא מכיון שהקדיש את האילן, הפירות גדלים גם ברשות הקדש, ואסור ליהנות מן הקדש ואין מקום כבר שאיסור ערלה יחול עליו¹⁰), ואף אי נימא דאיסור הקדש שישנו על העצים אינו אותו איסור החל על הפירות, אלא על הפירות חל מחדש איסור הקדש, ג"כ י"ל דאיסור הקדש חל תיכף מהתחלת צמיחת הפרי עוד לפני הספד והבוטרי, ואיסור ערלה חל דוקא כשיגיע ל"כפול", ודחוק גדול לומר, שבכל צמיחה וצמיחה מתהווה איסור חדש, ולא דמי זה כלל לד' ר"ת (שמביא) לגבי בשר וגיד, דאי נימא דאין הבשר בעצמו מתקשה הוי זה שני מינים בשר וגידין, ושפיר י"ל איסור ב"א בנוגע לאכילת הגיד, ומשוי"כ מחדש ר"ת דהבשר בעצמו מתקשה, משא"כ לגבי פרי אף אי לא נימא דמכיון דנטיעת האילן היתה ברשות הקדש, אותו איסור הקדש החל על האילן הוי גם על הפירות, אלא נימא דעל הפירות חל איסור מיוחד, ג"כ איסור הקדש קדים, ואפילו אי נימא דעל כל גידול וגידול בהפרי גופא מתהווה איסור חדש (מה שרחוק לומר כן) ג"כ אין ספק, שלפני הרגע שהפרי ראוי להיות ערלה לפי הדין, כבר חל

10) במתני (מעילה י"ג) ובגמרא (ב"ב ע"ט) שנחלק ר' יהודה (הוא ת"ק דמתני) עם ר' יוסי, דלר"י אין מעילה בגידולין, דמשום גרמא דקגרים ל"י קרקע ההקדש לגדל אין לנו לעשותו הקדש" (רשב"ם שם), ופליג עלי' ר' יוסי וס"ל דיש מעילה והיינו משום דקינקי מהקדש" (רשב"ם שם). נ"י שגם לר' יוסי אינו מצד הקדש הראשון, רק מפני שניקת החדש משל הקדש, וכן עוד שם במתני (י"ג): לענין שרשי הקדש בשל הדיוט (ולהיפך) דעד ס"ו אמה מועלים בהם (כומסין בב"ב כ"ו: ופסק הרמב"ם להלכה) והרי ודאי יש כאן יניקה גם משל הדיוט, אלא משום דבתר אילן אוליגין" (גמ' שם) היינו שמכאן עיקר גידולו, מכל זה נראה שיש כאן חלות הקדש חדש, כיון שבא מכח הקדש. העורך

עליו איסור הקדש, כי בידי אדם אי אפשר לצמצם, אבל בידי שמים אפשר לצמצם, כלשון מרן הרב זצ"ל בספרו „אגרות ראייה“ — אגרת עד — „ואע"ג שבציוורם של בני אדם אי אפשר לחלק בין זמן ההדלקה לזמן התחלת הביעור כו' מכל מקום לענין שאין עושין מח"ת, י"ל דאולינן כמו שהוא האמת כלפי שמיא, והקב"ה יודע עתיו ורגעיו בחילוק היותר דק שבדקים, כמדרש בראשית רבה פ"י סי' ט': „כחוט השערה“, ורגע ההדלקה כבר פעלה המצוה קודם שנעשה ביעור זל"ה בב"א ממש“.

(ב) כן מביא שם מרן הגרצ"פ (שליט"א [זצ"ל] הנ"ל על ד' הרמב"ם „נטע ואח"כ הקדיש, נמי מכי מטא איסורא דערלה אשתכח דאיסורה דהקדש כבר קדם ליה ולמה חל איסור ערלה על איסור הקדש הא אאחצ"א“.

ויש לומר בזה דהנה המבי"ט ב„קריית ספר“ על ד' הרמב"ם כ' :... „נראה דהקדיש הקרקע ולהכי כל גדוליו הקדש ולא חיל איסור ערלה על ההקדש, אבל נטע קודם הרי קדם איסור ערלה משעת נטיעה“, וא"כ הוא מדייק בדבריו „קדם איסור ערלה משעת נטיעה“, והכוונה היא פשוטה, כי לפי הכתוב בתורה, בהתאם להלכה, יש שני דינים בענין ערלה: א) חיוב ערלה. ב) מחיוב ערלה זובע איסור ערלה: הכתוב אומר „כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פרו שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל“, יוצא איפוא מזה, כי משעה שנוטעים את העץ, משעת נטיעה, ישנו על העץ חיוב ערלה, אמנם איסור האכילה וההנאה חל לאח"כ על הפירות מכי מטי זמן איסורו. ז. א. משעה שהם ראויים להקרא בשם פרי, אבל חיוב הערלה מונים מיד משעת נטיעה, אע"פ שאין איסור ערלה על העצים, כ"א על הפירות, ושנות הערלה מתחילות משעת הנטיעה, ממילא יוצא שאיסור הערלה החל על הפירות, הוא נובע ויונק מחיוב הערלה שחל מיד בשעת הנטיעה, ומשום כך כשנטע ואח"כ הקדיש חייב בערלה, דאיסור הקדש בא לאחר שחיוב הערלה קדים, ונקרא זה „קדם איסור ערלה בשעת נטיעה“⁽¹⁾.

ב.

העתק מכתב בדיני ערלה

ב"ה, כו באייר תשי"ז.

לכב' ידידי ומכובדי הרב הגאון וכו' רבי שמאי גינזבורג שליט"א

פציה"ק ירושת"ו.

שלום וברכה.

בתשובה למכתבו האחרון — בדיני ערלה בשל נכרים — מתכבד אני

בוה להפנות תשומת לב כת"ר לדלהלן:

(1) מביא בסוגרים (אגב הירושלמי בריש תרומות מחלק בין הכשר

לתרומה), לא נעלמו מעיני דברי הירושלמי הללו, ויעוין בספר „וזאת ליהודה“

(1) ע"י קידושין ל"ח (תודיה והיה לערלה), שנראת שבות מחלקו רשיי ור"ת, ודיק.

— עמודי צב—צג — ושם הבאתי את הירושלמי בתרומות וחירושלמי ביבמות. והסברתי את החלוקים, אבל זה לא שייך לעניננו העכורים. אין לו מחשבת להכשיר זו. א. שאין מחשבתו פועלת על החפץ שום דבר, אבל לעומת זה כמו שהזכרתי את ד' הרמב"ם בה' מלכים, בן נח שרצה לעשות מצוה משאה מצוות התורה כדי לקבל שכר אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה, ומכיון שההלכה בתרומה דיש להפריש במחשבה, ממילא מועילה מחשבתו של הנכרי הרוצה לקיים מצות הפרשת תרומה במחשבה כהלכה, והוא הדין אם הוא רוצה לקיים מצות ערלה, אבל כשאינו רוצה לקיים דין ערלה הוא פטור מזה, ואין לומר שמחשבתו לאכילה תעשה על האילן דין ואיסור ערלה.

(2) מה שמביא מד' הירושלמי ומד' הי"ד שגם סתם חייב בערלה, הוא בעצמו מציין שהרמב"ם אינו מביא דין זה, ואני רוצה להסביר זה רק אליבא דהרמב"ם, ומלבד זה יש לומר בנוגע "לכונת סתם", דלא אמרינן שאין צריך שום מחשבה, רק לא מחשבה הפכית, כי גם הא דאמרינן לגבי קדשים או לגבי ס"ת לשי' כמה פוסקים דסתמא כלשמה, אין הפירוש, דבעינן רק שלא תהא כונה מפורשת שלא לשמה, אלא אמרינן דסתמא כא"א מישראל רוצה לשמה, ואינו מחויב דוקא לומר או לחשוב הריני עושה זה לשמה, אלא החזקה שפעולה זו הוא עושה לשמה, וה"ה לשי' הירושלמי שסתם בן אדם כשנוטע עץ למאכל דעתו לאכילה ולא צריכין שיחשוב הריני נוטע עץ זה לשם אכילה.

(3) אין ראיה מהמשנה "והעולה מאליו" דלחוב ערלה אין צורך במחשבה, כי הרמב"ם בפירושו וכן בחבורו מדייק דוקא "ברשות היחיד", ואם כן אין צורך במחשבה דוקא בשעת התחלת הנטיעה, אלא מכיון שעלה מאליו ברשות היחיד הבעלים מחשבים אותו לאכילה, וכי גרע זה מחישב עליו לסייג ולקורות ואח"כ חזר וחישב למאכל.

אין לי לפי שעה ה"פנאי שבלב" להמשיך ביתר דבריו, ואטפל בזה בעזרי בקרוב.

ביקרא דאורייתא

ידידו אהרן יצחק זסלנסקי

ג.

הוספה לפ"ב, "ערלה בשל נכרים"

בשיטה לא נודע למי — קדושין" דף לו, מביא שם ד' ר"ת "שהיה אומר דאין ערלה נוהגת אלא בנטיעת ישראל ולא בנטיעת גוי בשדה דגוי דכתיב ונטעתם" והוא מרבה להקשות על ד' ר"ת יעו"ש.

ויש להעיר על זה כי בתו' ע"ז סג, ב, ד"ה אין עוררין עם העכורים בכלאים מביא דערלה נוהגת בשל נכרי, ואחזן הקושיות שמקשה בעל השיטה על ד' ר"ת שמביא כנ"ל, מביא ר"ת שם ראיות לדעתו דערלה כן נוהגת בשל נכרים.

ואולי י"ל כמו שמביא מרן הכס"מ והב"י דהרמב"ם חזר בו מדעתו הראשונה, גם הר"ת חזר בו מסברתו הקודמת דאין ערלה נוהגת בשל נכרי, ומסיק בתו' להלכה דכן נוהגת.

ד.

הוספה לפ"ה "שריפת ערלה"

ה"מלבושי יו"ט", ח"ב, קונטרס חובת קרקע, בסוף סימן א, מביא: "וראיתי להגאון בעל פ"י (בברכות לו) דכתב מדקאמר זורק את האביונות ואובל את הקפריסין, מוכח דערלה בחו"ל לא בעי שריפה, דמשמע ליה שהשליכם במקום הפקר ולא שרפם, אבל באמת אין זה מוכרח כלל דאיכא למימר דזרק את האביונות, היינו בשעת אכילה זרקם למקום אחר אבל אח"כ שרפם".

ה.

הוספה לפ"ז "אתרוג של ערלה בחו"ל"

התו"ת בפ' קדושים, אות קעב מביא בתוה"ד: "...והנה יש להביא ראיה מכרחת דלא קיי"ל כהנך אמוראי ממה דקיי"ל במשנה סוכה לד, ב, אתרוג של ערלה פסול משום דאין בו היתר אכילה, ואין זה בקרא לכם והנה אין ספק שדין המשנה קאי גם בא"י וגם בחו"ל כו' יעוי"ש. ורשמתי שם על הגליון: "המג"א מביא מפורש בסי' תרמט סעיף ה, ס"ק כ, דאתרוג של ערלה בחו"ל כשר יעוי"ש, ועיין בספר "אבני נזר" סי' תפט.

ו.

הוספה לפרקים של ערלה בשל נכרים וערלה בזה"ז

באנציקלופדיה תלמודית כרך א, ערך "אין קנין לנכרי בארץ ישראל" עמוד שלב מטפל שם גם בדיני ערלה, השמיט ולא הזכיר כלל שיש דעות דבזה"ז גם ערלה הוי מדבריחם והדעות שאין ערלה נוהגת בשל נכרים, ויעוין בספרי "פחד יצחק" עמוד עא.

ז.

לענין חיוב עשה בערלה

(1) מדברי הברייתא בפס' כב, יש לדייק דיש עשה באיסור הנאת ערלה וז"ל הברייתא שם: "ערלים לא יאכל אין לי אלא איסור אכילה מנין שלא יהנה ממנו ולא יצבע בו ולא ידליק בו את הנר ת"ל וערלתם ערלתו את פרוי ערלים לא יאכל לרבות את כולם" משמע דדרשינן איסור הנאה מילפותא דערלים.

(2) אבל בירושלמי ערלה פ"ג ה"א, ובירושלמי פסחים פ"ב ה' א, איכא מפורש דאיסור ערלה הוא בעשה.

(3) הרשב"ג באזהרותיו מביא "ערלה והלולים" ולכאורה יש לדייק מזה דמונה ערלה דומיא דהלולים וכמו שיש עשה ברבעי ה"ה יש עשה בערלה, אבל הרשב"ץ שם בזהר הרקיע מביא "אין בערלה מצות עשה כ"א לאו, ולא כתבו כי אם למשוך אחריו והלולים שהיא מ"ע להיות נטע רבעי קודש

- להעלות לירושלים ולאכלו שם. וכנראה אשתמיט ליה דברי הירושלמי הנ"ל.
- (4) יש להעיר שכמעט כל מוני המצוות ובכללם הרמב"ם והרמב"ן לא מנו מ"ע לגבי ערלה.
- (5) הר"א ממיץ בספר יראים סי' קסה מונה מ"ע לערלה.
- (6) הלבוש ביו"ד סי' רצד סעיף כד מביא: "הנוטע לצורך מצוה כגון לצורך לולב או אתרוג חייב שאין עשה ולא דערלה נידחין מפני שאר עשיים". ויעוין בדברי הגרי"פ פרלא זצ"ל בספר האזהרות לרס"ג עשה סז.